

ΘΕΜΑΤΑ

Η προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών:

Διεθνές, Ευρωπαϊκό και Ελληνικό Δίκαιο

Μαρίας Βέργου¹

Υποψήφιας Διδάκτορος Νομικής, Μ.Δ.Ε. Αστικού Δικαίου,
Πτυχιούχου Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Αθηνών,
Δικαστικής Πληρεξούσιας Α' Νομικού Συμβουλίου του Κράτους

«Ταῦτα ὑμῖν εἴρηται πάντα
κατὰ τὴν τῶν ἀνοσίων τιμωρὸν Δίκην»
Πλάτων, Ἐπινομίς, 988e,4-5

Εισαγωγή

Στο σύγχρονο θετικό δίκαιο η ανάγκη της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών από κλοπή, παράνομη εξαγωγή, λεηλασία, λαθρανασκαφή και καταστροφή, και της επιστροφής αυτών στην χώρα, από την οποία προήλθαν², έχει αναγνωρισθεί από Διεθνείς Συμβάσεις, την νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ενώσεως και τις νομοθεσίες των περισσότερων κρατών, από κανόνες ηπιού δικαίου (soft law), ήτοι κανόνες δεοντολογίας και ηθικής, καθώς και από την ολοένα και συχνότερα επιβεβαιούμενη σχετική πρακτική των κρατών και το κοινό περί δικαίου αίσθημα. Αρκετές δικαστικές αποφάσεις έρχονται να συμπληρώσουν την εικόνα αυτή. Ο σύγχρονος κόσμος -ή τουλάχιστον ένα μεγάλο μέρος του- έχει πλέον θέσει την προστασία του Πολιτισμού ως άμεση προτεραιότητα μέσα στα διαφορετικά δικαιϊκά του συστήματα, αναγνωρίζοντας τον θεμελιώδη ρόλο των πολιτιστικών, ιστορικών και αισθητικών αξιών και παραδόσεων μέσω των οποίων αυτός εκφράζεται.

1. Ευχαριστώ θερμώς την *Φανή Δασκαλοπούλου* - *Λιβαδά*, τ. Προϊσταμένη της Ειδικής Νομικής Υπηρεσίας (Ε.Ν.Υ.) του Υπουργείου Εξωτερικών, για την πολύτιμη συνδρομή, τις παρατηρήσεις και τις επισημάνσεις της, καθώς και όσους με ενέπνευσαν για την σύνταξη της παρούσης εργασίας.

2. Δηλαδή στην χώρα όπου ευρίσκοντο προ της παράνομου αφαιρέσεως.

Τέσσερις βασικές αρχές και τάσεις έχουν διαμορφωθεί μέχρι στιγμής³: α. Προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας προέλευσης. β. Συνεργασία των κρατών για την αποτροπή παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών. γ. Επιστροφή πολιτιστικών αγαθών ως προϋπόθεση για τη διατήρηση της ακεραιότητας των αγαθών αλλά και του πολιτιστικού περιβάλλοντος στο οποίο ανήκουν. δ. Απαράγραπτο των αιτημάτων για την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών ιδιαίτερης σημασίας.

Ειδικά ως προς το θέμα της επιστροφής αξίζει να σημειωθεί ότι το 2008, στο πλαίσιο του πρώτου παγκοσμίου συνεδρίου για την επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών στις χώρες προέλευσής τους, ο κ. Davies, αντιπρόεδρος των μουσειολόγων της Μ. Βρετανίας, στην εισήγησή του αναφέρθηκε στα Μνημεία του Παρθενώνα, τονίζοντας ότι το ζήτημα δεν θα φύγει ποτέ από το προσκήνιο αν δεν εξευρεθεί λύση κοινής αποδοχής⁴.

Είναι γνωστό σε όλους τους εμπλεκόμενους με τα πολιτιστικά αγαθά, ιδίως στους αρχαιολόγους, ότι κάθε αντικείμενο που αποσπάται από τον αρχαιολογικό του περίγυρο αποτελεί αναντικατάστατη απώλεια ιστορικών, πολιτισμικών και επι-

3. Σταματούδη, *Αρχές και Τάσεις στο δίκαιο της Πολιτιστικής Κληρονομιάς* σ. 149

4. Κόρκα, *Το πλαίσιο του ελληνικού αιτήματος για τη διεκδίκηση των γλυπτών του Παρθενώνα*, σ. 230

στημονικών πληροφοριών. Οι παράνομες ανασκαφές έχουν καταστροφικές συνέπειες, ενώ το εμπόριο των αρχαιοτήτων επιτείνει την σύληση. Όπως έχει γλαφυρά διατυπωθεί, «η ευγενής πατίνα που καλύπτει τον κόσμο των αρχαιοτήτων κάθεται πάνω σε μια γερή βάση εγκληματικής δραστηριότητας»⁵.

Η προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών πραγματώνεται με σωρεία διεθνών συμβάσεων, αλλά και με θέσπιση κανόνων δεοντολογίας για τα μουσεία, τους εμπόρους αρχαιοτήτων, αρχαιολόγους κ.ά. Με την εισαγωγή τους στο πεδίο των πολιτιστικών αγαθών, οι κανόνες δεοντολογίας διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο κατά την εφαρμογή διεθνών συμβάσεων, προσλαμβάνοντας έτσι τη φύση κανονιστικών ρυθμίσεων της κυκλοφορίας των πολιτιστικών αγαθών και των έργων τέχνης, συμπληρωματικών των δικαικών⁶. Με τον τρόπο αυτό αναδύεται μια *lex "culturalis"*, η οποία απαρτίζεται από κανόνες δεοντολογίας με αντανakλάσεις στο δίκαιο, κανόνες που αποδίδουν αρχές ευρέως αποδεκτές ως ένα *minimum* αξιουμένης ηθικής συμπεριφοράς από την κοινωνία των ασχολουμένων με τα πολιτιστικά αγαθά, κανόνες με τάση να αποκτήσουν εθιμικό χαρακτήρα υπερεθνικής εμβέλειας⁷.

A. Διεθνές Δίκαιο

A1. Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο (ΔΑΔ)

1. Η Σύμβαση της Χάγης του 1907

Η ιδιαιτερότητα των Πολιτιστικών Αγαθών και η ανάγκη Προστασίας τους σε καιρό πολέμου αναγνωρίστηκε το πρώτον σε δύο Διεθνείς Συνδιασκέψεις, το 1899 και το 1907 στην Χάγη, οι οποίες το επέτυχαν μέσα από μια Γενική Κωδικοποίηση του Δικαίου του πολέμου⁸. Ειδικότερα η Σύμβαση

IV του 1907 για τους νόμους και τα έθιμα του κατὰ ξηράν πολέμου με τα άρθρ. 27 και 56 προβλέπει ρυθμίσεις που αφορούν στην Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών. Κατά το άρθρ. 27, που περιλαμβάνεται στο τμήμα για τις εχθροπραξίες «Στις πολιορκίες και στους βομβαρδισμούς πρέπει να ληφθούν μέτρα για να εξαιρεθούν κατὰ το δυνατόν τα οικοδομήματα που είναι αφιερωμένα στη λατρεία, στις τέχνες, στις επιστήμες και στην φιλανθρωπία, τα ιστορικά μνημεία, τα νοσοκομεία και οι χώροι συγκέντρωσης αρρώστων και πληγωμένων, με την προϋπόθεση ότι δεν θα χρησιμοποιούνται ταυτόχρονα και για στρατιωτικούς λόγους». Το άρθρ. 56 που αφορά τα κατεχόμενα εδάφη προβλέπει ότι κάθε κατάσχεση, καταστροφή ή ηθελημένη υποβάθμιση τέτοιων ιδρυμάτων, που είναι αφιερωμένα στην λατρεία, την φιλανθρωπία και στην εκπαίδευση, τις τέχνες και τις επιστήμες ιστορικών μνημείων, έργων τέχνης και επιστήμης απαγορεύεται και πρέπει να τιμωρείται. Εξάλλου κατὰ το άρθρ. 3 της Δ' Σύμβασης της Χάγης του 1907 «ο εμπόλεμος όστις ήθελε παραβιάσει τας διατάξεις του Κανονισμού θα υποχρεούται, αν συντρέχει λόγος, εις αποζημίωσιν, θα είναι δε υπεύθυνος δια πάσας τας πράξεις τας διαπραχθείσας υπό των προσώπων των μετεχόντων της στρατιωτικής του δυνάμεως».

Οι ρυθμίσεις της Συμβάσεως της Χάγης για το Δίκαιο του πολέμου⁹ αποτελούν πλέον εθιμικό διεθνές δίκαιο, το οποίο ως εκ τούτου δεσμεύει όλα τα κράτη, έστω και αν αυτά δεν έχουν προσχωρήσει στη Σύμβαση.

2. Σύμβαση της Χάγης της 14.5.1954 - Το Πρώτο Πρωτόκολλο του 1954 - ν. 1114/

9. «Δίκαιο του πολέμου» ονομαζόταν στο παρελθόν το δίκαιο που σήμερα είναι γνωστό ως «Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο» (ΔΑΔ). Τούτο αποτελεί το νομικό πλαίσιο που εφαρμόζεται στις ένοπλες συρράξεις και σε περιπτώσεις ξένης κατοχής. Σκοπός του δικαίου αυτού είναι κυρίως να προστατεύσει τα πρόσωπα, τα οποία δεν εμπλέκονται, ή δεν εμπλέκονται πλέον, άμεσα στις εχθροπραξίες. Έχει, επίσης, ως σκοπό να καθορίσει τους περιορισμούς των μέσων και μεθόδων διεξαγωγής του πολέμου. Όπως αναγνωρίζεται από τις Κατευθυντήριες Γραμμές της ΕΕ για την προώθηση της συμμόρφωσης προς το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο (ΔΑΔ) (2005/C 327/04), οι κανόνες του ΔΑΔ έχουν εξελιχθεί ως αποτέλεσμα της εξισορρόπησης στρατιωτικών αναγκών και ανθρωπιστικών επιταγών.

5. Μουσταῖρα, Η Σημασία της Επιστροφής των πολιτιστικών αγαθών, σ. 135

6. Βρέλλης, Κανόνες Δεοντολογίας στα πλαίσια των Πολιτιστικών Αγαθών, σ. 40-41

7. Βρέλλης, ό.π., σ. 27, 41.

8. Ν. Παπαγεωργίου, Πολιτιστική και Φυσική Κληρονομιά της Ανθρωπότητας - Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης, εκδ. Ελληνικής Εθνικής Επιτροπής για την ΟΥΝΕΣΚΟ, 2006, σ. 147.

1981 (Α' 6), - Το Δεύτερο Πρωτόκολλο του 2004 - ν. 3317/2005 (Α' 45).

Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και τις ανυπολόγιστες καταστροφές που αυτός επέφερε και στο πεδίο της πολιτιστικής κληρονομιάς, η διεθνής κοινότητα αισθάνθηκε την ανάγκη να καταρτισθεί μια διεθνής σύμβαση για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ως πολιτιστικά αγαθά, ασχέτως προς την προέλευση και την ιδιοκτησία τους, ορίζονται: α) τα αγαθά, κινητά ή ακίνητα, που παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον για την πολιτιστική κληρονομιά των λαών, όπως μνημεία αρχιτεκτονικής, τοποθεσίες, οικοδομικά σύνολα, έργα τέχνης, χειρόγραφα, βιβλία κ.λπ., β) τα οικοδομήματα που προορίζονται προς φύλαξη ή έκθεση των υπό α αντικειμένων, όπως μουσεία, βιβλιοθήκες κ.λπ., γ) τα κέντρα που περιέχουν σημαντικό αριθμό πολιτιστικών αγαθών (άρθρ. 1).

Επιβάλλεται στα Μέρη να λάβουν ήδη σε καιρό ειρήνης τα μέτρα προστασίας που θεωρούν τελέσφορα για την διαφύλαξη των πολιτιστικών αγαθών που βρίσκονται στο έδαφός τους από τα προβλεπόμενα αποτελέσματα μιας ένοπλης σύρραξης (άρθρ. 3), ενώ υποχρεούνται να σέβονται τα πολιτιστικά αγαθά που βρίσκονται τόσο στο έδαφός τους, όσο και στο έδαφος άλλων συμβαλλομένων μερών, να απαγορεύουν την χρησιμοποίηση των εν λόγω αγαθών, ακόμη δε και των χώρων που γειτνιάζουν με αυτά, για σκοπούς που θα μπορούσαν να εκθέσουν τα εν λόγω αγαθά σε καταστροφή ή σε επιδείνωση σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης και να απέχουν από κάθε εχθρική πράξη σε σχέση με αυτά. Ο κανόνας αυτός δεν επιδέχεται εξαιρέσεις (άρθρ. 4 §§ 1, 2). Τα συμβαλλόμενα μέρη υποχρεούνται να απαγορεύσουν και να αποτρέψουν κάθε πράξη κλοπής, λεηλασίας ή υπεξαιρέσεως, πολιτιστικών αγαθών, εκτελουμένη υπό οποιανδήποτε μορφή, όπως επίσης και κάθε πράξη βανδαλισμού, που αφορά τα εν λόγω αγαθά. Απαγορεύεται επίσης η επίταξη των κινητών αγαθών των ευρισκομένων επί του εδάφους άλλου συμβαλλομένου Μέρους (άρθρ. 4 § 3), καθώς και κάθε μέτρο αντιποίνων εναντίον πολιτιστικών αγαθών (άρθρ. 4 § 4). Απαλλαγή οποιουδήποτε συμβαλλομένου Μέρους από τις υποχρεώσεις αυτές σε σχέση με άλλα συμβαλλόμενα Μέρη με την αιτιολογία ότι τα τελευταία δεν έχουν εφαρμόσει

τα μέτρα φυλάξεως του άρθρ. 3 δεν επιτρέπεται (§ 5). Θεσπίζεται, επίσης, υποχρέωση των συμβαλλομένων Μερών που κατέλαβαν εξ ολοκλήρου ή μερικώς το έδαφος άλλου Συμβαλλομένου Μέρους, όπως, στο μέτρο του δυνατού, υποστηρίξουν τις προσπάθειες των αρμοδίων εθνικών αρχών του καταληφθέντος εδάφους, προς τον σκοπό της προστασίας και της διαφύλαξεως των πολιτιστικών τους αγαθών (άρθρ. 5 § 1). Εάν είναι αναγκαία επείγουσα επέμβαση για την διαφύλαξη των πολιτιστικών αγαθών που κείνται εντός κατεχομένου εδάφους και υπέστησαν βλάβη από στρατιωτικές επιχειρήσεις, και εάν οι εθνικές αρχές αδυνατούν να λάβουν τέτοια μέτρα, η καταλαβούσα Δύναμη λαμβάνει, εφόσον είναι δυνατόν και σε στενή συνεργασία με τις αρχές αυτές, τα πλέον κατάλληλα μέτρα συντηρήσεως (άρθρ. 5 § 2). Κάθε συμβαλλόμενο Μέρος, του οποίου η Κυβέρνηση θεωρείται από τα μέλη κινήματος αντιστάσεως ως νόμιμη κυβέρνησή τους, θα επιστήσει, εάν είναι δυνατόν, την προσοχή των Μελών αυτών επί των υποχρεώσεων σεβασμού των διατάξεων εκείνων της Συμβάσεως που αφορούν την προστασία των πολιτιστικών αγαθών.

Το **Πρώτο Πρωτόκολλο της Συμβάσεως**, που υπεγράφη το 1954, αφορά τα Κινητά Πολιτιστικά Αγαθά και το ζήτημα της επιστροφής τους, καθώς απαγορεύεται η εξαγωγή των αγαθών αυτών από το Κατεχόμενο έδαφος και απαιτείται η επιστροφή τους στο έδαφος του Κράτους από το οποίο εξήχθησαν.

Το **Δεύτερο Πρωτόκολλο της Συμβάσεως**, που υπεγράφη στην Χάγη την 26.3.1999, άρχισε να ισχύει από 9 Μαρτίου 2004, και ήταν συνέπεια των πράξεων βαρβαρότητας που διαπιστώθηκαν κατά της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς κατά την διάρκεια πολλών συγκρούσεων στα τέλη της δεκαετίας του '80 και στην δεκαετία του '90, ενισχύει την με την Σύμβαση επιβληθείσα πρακτική διάσωσης και σεβασμού των πολιτιστικών αγαθών¹⁰.

Τα Κράτη που έχουν επικυρώσει την Σύμβαση και τα Πρωτόκολλα, καθώς και ο χρόνος και τρόπος επικύρωσης, προκύπτουν από τα επίσημα στοιχεία της UNESCO (www.UNESCO.org).

Τον Δεκέμβριο 2013, η χώρα μας εξελέγη, πρώ-

10. Ν. Παπαγεωργίου ό.π. σ. 150-151.

τη σε ψήφους, μέλος στη Διακυβερνητική Επιτροπή που αποτελεί όργανο του 2ου Πρωτοκόλλου (1999) στη Σύμβαση της Χάγης (1954) για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης. Περαιτέρω, τον Δεκέμβριο 2014, η χώρα μας εξελέγη πρόεδρος της εν λόγω Διακυβερνητικής Επιτροπής¹¹.

3. Συμβάσεις της Γενεύης της 12^{ης} Αυγούστου 1949 περί προστασίας του αμάχου πληθυσμού σε καιρό πολέμου (ν. 3481/56 Α'3) και Πρόσθετα Πρωτόκολλα της 8.6.1977. - Πρόσθετο Πρωτόκολλο I για την προστασία των θυμάτων των διεθνών ενόπλων συρράξεων (ν. 1786/1988 Α'125). - Πρόσθετο Πρωτόκολλο II για την προστασία των θυμάτων των μη διεθνών ενόπλων συρράξεων (ν. 2105/ 1992 Α' 196). Με το άρθρο 53 του Πρωτοκόλλου I και το άρθρο 16 του Πρωτοκόλλου II ορίζεται ότι, *με την επιφύλαξη των διατάξεων της Σύμβασης της Χάγης για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε περίπτωση ενόπλου συρράξεως της 14ης Μαΐου 1954 και άλλων σχετικών διεθνών συνθηκών, απαγορεύεται: α) η διενέργεια οποιωνδήποτε εχθρικών πράξεων που θα κατευθύνονται εναντίον ιστορικών μνημείων, έργων τέχνης ή χώρων λατρείας, τα οποία αποτελούν την πολιτιστική ή πνευματική κληρονομία των λαών και β) η χρησιμοποίηση αυτών των αγαθών για την υποστήριξη της στρατιωτικής επέμβασης*. Επιπλέον με το άρθρ. 53 του Πρωτοκόλλου I απαγορεύεται η χρησιμοποίηση αυτών των στόχων σαν αντικείμενο αντιποίνων¹².

4. Καταστατικό της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου. Η ηθελημένη καταστροφή μνημείων και Πολιτιστικών Αγαθών εν ευρεία έννοια (*lato sensu*) τιμωρείται σύμφωνα με το άρθρ. 8 (2) b (IX)¹³, που εφαρμόζεται στις διεθνείς συρράξεις και επίσης με το άρθρ. 8 (2) (e) (iv), που εφαρμόζεται στις μη διεθνείς συρράξεις του Καταστατικού της Ρώμης του Διεθνούς

Ποινικού Δικαστηρίου¹⁴.

A2. Ειδικές συμβάσεις

1. Διεθνής Σύμβαση της ΟΥΝΕΣΚΟ - ληπτέα μέτρα για την απαγόρευση και παρεμπόδιση της παρανόμου εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβιβάσεως της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών (Παρίσι, 1970, ν.1103/1980).

Σύμφωνα με το προοίμιο της Συμβάσεως, η ανταλλαγή πολιτιστικών αγαθών μεταξύ εθνών για επιστημονικούς, πολιτιστικούς και εκπαιδευτικούς σκοπούς προάγει την γνώση του ανθρωπίνου πολιτισμού, εμπλουτίζει την πολιτιστική ζωή όλων των λαών και γεννά τον αμοιβαίο σεβασμό και εκτίμηση μεταξύ των εθνών. Περαιτέρω, το Προοίμιο αναγνωρίζει ότι τα πολιτιστικά αγαθά αποτελούν βασικό στοιχείο του πολιτισμού και της πνευματικής καλλιέργειας των λαών και ότι αποκτούν την πραγματική τους αξία μόνον όταν η προέλευσή τους, η ιστορία τους και το περιβάλλον τους καθίστανται γνωστά με την μεγαλύτερη ακρίβεια. Ως εκ τούτου, έκαστο Κράτος έχει το καθήκον να προστατεύει την κληρονομία, την απαραίτητη από τα στο έδαφος του υφιστάμενα πολιτιστικά αγαθά, κατά των κινδύνων κλοπής, λαθραίων ανασκαφών και παρανόμου εξαγωγής. Αναγνωρίζει, τέλος, ότι η παράνομος εισαγωγή, εξαγωγή και μεταβίβαση της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών παρεμποδίζει την αμοιβαία κατανόηση μεταξύ των εθνών, την οποία η ΟΥΝΕΣΚΟ έχει καθήκον να ευνοεί συστήνοντας, μεταξύ άλλων, στα ενδιαφερόμενα Κράτη την σύναψη διεθνών συμβάσεων προς τον σκοπό αυτό, και εξαιρώντας την σημασία της συνεργασίας μεταξύ των εθνών προς τον σκοπό αυτό. Η Σύμβαση αυτή θεσπίζει ατελείς κανόνες δικαίου¹⁵ και η εφαρμογή της προϋποθέτει την υιοθέτηση σχετικής εσωτερικής νομοθεσίας.

Στο άρθρ. 1 δίδεται ο ορισμός της έννοιας των πολιτιστικών αγαθών και εκτίθενται 11 κατηγορίες προστατευομένων ως τέτοιων αγαθών, ενώ στο

11 www.grect.com, <http://www.mfa.gr/politistike-diplomatia/>

12. Για την ανάλυση ιδ. Jiri Toman, *La protection des biens culturels en cas de conflit arme*, Ed. UNESCO 1994, σ. 403επ.

13. "2. For the purpose of this Statute, "war crimes" means: ... Intentionally directing attacks against buildings dedicated to religion, education, art, science or charitable purposes, historic monuments, hospitals and places where the sick and wounded are collected, provided they are not military objectives;"

14. ν. 3003/2002: Κόρωση Καταστατικού Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, (ΦΕΚ 75, τ. Α')

15. Jiri Toman, *La protection des biens culturels en cas de conflit arme*, Ed. UNESCO 1994, σ. 385

άρθρ. 4 αναφέρονται κατηγορίες αγαθών που ανήκουν στην πολιτιστική κληρονομιά του κάθε κράτους.

Η κυριότερη διαφορά μεταξύ της Σύμβασης του 1970 και του Πρωτοκόλλου του 1954 είναι το γεγονός ότι τα κείμενα του 1954 δίνουν ένα συγκεκριμένο ορισμό, ενώ η Σύμβαση του 1970 αφήνει τα Κράτη να υιοθετήσουν τον δικό τους ορισμό για ό,τι θεωρούν σημαντικό για την αρχαιολογία, την προϊστορία, την ιστορία, την λογοτεχνία, την τέχνη ή την επιστήμη, περιορίζοντας, όμως, την επιλογή τους στις απαριθμηθείσες κατηγορίες κινητών αγαθών. Χωρίς να διακρίνει μεταξύ καιρού πολέμου και καιρού ειρήνης, το άρθρ. 3 της Σύμβασης χαρακτηρίζει ως «παράνομες πράξεις την εισαγωγή, την εξαγωγή και την μεταβίβαση κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών, που πραγματοποιούνται κατά παράβαση των νομοθετικών προβλέψεων των Κρατών για την εφαρμογή της Σύμβασης». Η παρανομία, επομένως, ορίζεται σε σχέση με τις εθνικές νομοθεσίες και μόνον οι μετακινήσεις ή μεταβιβάσεις που πραγματοποιούνται κατά παράβαση των διατάξεων του εθνικού δικαίου κάθε Κράτους μέλους, μπορούν να χαρακτηρισθούν παράνομες κατά το διεθνές δίκαιο. Είναι επομένως, οι εθνικές νομοθεσίες των Κρατών μελών, που θέτουν τις προϋποθέσεις εφαρμογής της Συμβάσεως και την έκταση των τιθεμένων απαγορεύσεων. Η Σύμβαση αυτή επιβάλλει στα συμβαλλόμενα κράτη να θεσμοθετήσουν Εθνικές Υπηρεσίες προστασίας πολιτιστικής κληρονομιάς (άρθρ. 5), την άδεια εξαγωγής, το πιστοποιητικό εξαγωγής που συνοδεύει συνήθως τα εξαγόμενα αγαθά (άρθρ. 6), καθώς και την παρεμπόδιση της απόκτησης από τα μουσεία και άλλα παρόμοια ιδρύματα, πολιτιστικών αγαθών προερχομένων εξ άλλου Κράτους Μέλους της Συμβάσεως, τα οποία έχουν εξαχθεί παράνομα μετά την θέση σε ισχύ της Συμβάσεως. Καθιερώνεται επίσης υποχρέωση πληροφόρησης του Κράτους προελεύσεως, απαγόρευσης εισαγωγής πολιτιστικών αγαθών κλαπέντων από μουσείο ή θρησκευτικό δημόσιο μνημείο ή παρόμοιο ίδρυμα, ευρισκομένων στην επικράτεια ενός άλλου Κράτους Μέλους. Τα συμβαλλόμενα κράτη θα πρέπει να επιβάλλουν την απαγόρευση απόκτησεως υπόπτων πολιτιστικών αγαθών από τα μουσεία και άλλα ιδρύματα στις χώρες τους. Θεσμοθετείται υποχρέωση κατάσχεσης και απόδοσης αυτών των

αντικειμένων, η οποία όμως γίνεται διά της διπλωματικής οδού, με διακρατικές ενέργειες, ενίοτε και με προβλεπόμενη αποζημίωση του καλόπιστου κατόχου (άρθρ. 7). Εξ άλλου, σύμφωνα με το άρθρ. 11, «θεωρούνται παράνομες πράξεις οι πραγματοποιηθείσες με τη βία εξαγωγή και μεταβίβαση κυριότητας πολιτιστικών αγαθών, που οφείλονται αμέσως ή εμμέσως στην κατάληψη μιας χώρας από ξένη δύναμη». Επομένως, ενώ το άρθρ. 3 ορίζει την παρανομία σε σχέση με την εθνική νομοθεσία, το άρθρ. 11 ορίζει την παρανομία ως συνέπεια της κατοχής χωρίς να την συνδέει ούτε να αναφέρεται στην εθνική νομοθεσία¹⁶. Σύμφωνα με το ίδιο άρθρο οι εξαγωγές από κατεχόμενες χώρες θεωρούνται παράνομες. Η Σύμβαση αυτή δεν προβλέπει χρόνο παραγραφής¹⁷.

Τα Κράτη που έχουν επικυρώσει την Σύμβαση, καθώς και ο χρόνος και τρόπος επικύρωσης, προκύπτουν από τα επίσημα στοιχεία της UNESCO (www.UNESCO.org).

Τον Νοέμβριο του 2001 πάλι στο Παρίσι η Γενική Συνέλευση της ΟΥΝΕΣΚΟ ψήφισε την Διακήρυξη για την Ηθελημένη Καταστροφή της Πολιτιστικής Κληρονομιάς και Πολιτιστικής Πολυμορφίας.

Κατά την τρίτη συνάντηση των κρατών μερών της Σύμβασης του 1970 (Παρίσι, 18-20.5.2015), υιοθετήθηκε ομόφωνα από τα 112 παρόντα κράτη (επί συνόλου 128) που έχουν επικυρώσει τη Σύμβαση, η ελληνικής πρωτοβουλίας Διακήρυξη κατά της παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών, με τίτλο: **'STOP ILLICIT TRAFFICKING'**. Η Διακήρυξη υπογραμμίζει την πολιτική βούληση των κρατών μερών να επιτείνουν τις προσπάθειές τους για την αποτελεσματική προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας, με έμφαση σε συντονισμένες διεθνείς δράσεις κατά του παράνομου εμπορίου πολιτιστικών αγαθών και θησαυρών, τον έλεγχο της αγοράς έργων τέχνης και τις συναφείς πωλήσεις μέσω διαδικτύου (το κείμε-

16. Jiri Toman, ό.π. σ. 387-388.

17. Πάντος Πάντος, Δυνατότητες και Διαδικασίες Διεκδίκησης κατά το Εθνικό, Κοινοτικό και Διεθνές Δίκαιο, Εισήγηση σε Πρακτικά Δημερίδας 24-25 Σεπτεμβρίου 2008 στο Νέο Μουσείο Ακρόπολης για την προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών από την παράνομη διακίνηση και την διεκδίκησή τους, έκδ. Υπουργείου Πολιτισμού - Αθήναι 2008, σ. 87-91.

νο της Διακήρυξης ευρίσκεται στον σύνδεσμο: <http://www.unesco.org/new/en/culture/theme-s/illicit-trafficking-of-cultural-property>). Η εν λόγω ελληνική πρωτοβουλία έλαβε χώρα την επομένη της υιοθέτησης των Κατευθυντηρίων Οδηγιών για την λειτουργία της Επικουρικής Επιτροπής για την εφαρμογή της Σύμβασης, η οποία παρέμενε, ως γνωστόν, ανενεργή επί 40 και πλέον έτη¹⁸.

2. Η Σύμβαση της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς (Παρίσι 1972) (ν. 1126/1981 Α' 32)

Στο προοίμιο της Συμβάσεως εξάιρεται το παγκόσμιο ενδιαφέρον για την πολιτιστική και φυσική κληρονομιά και η ανάγκη προστασίας τους έναντι οποιασδήποτε απειλής. Ειδικότερα η Γενική Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την εκπαίδευση, την επιστήμη και την μόρφωση διαπιστώνει ότι η πολιτιστική και η φυσική κληρονομιά απειλούνται όλο και περισσότερο. Θεωρεί ότι η φθορά ή η εξαφάνιση κάποιου αγαθού της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς καθιστά «ολεθρίως πτωχότεραν» την κληρονομιά όλων των λαών του κόσμου. Υπενθυμίζει ότι η συστατική πράξη της οργανώσεως προβλέπει ότι αυτή θα υποστηρίξει, προαγάγει και διαδώσει την γνώση, αφού εξασφαλίσει την συντήρηση και την προστασία της παγκόσμιας κληρονομιάς και αφού συστήσει στους ενδιαφερομένους λαούς κατάλληλες διεθνείς συνθήκες. Θεωρεί ότι οι υφιστάμενες διεθνείς συμβάσεις, συστάσεις και αποφάσεις περί των πολιτιστικών και φυσικών αγαθών καταδεικνύουν την σημασία για όλους τους λαούς του κόσμου της διαφυλάξεως των εν λόγω μοναδικών και αναντικατάστατων αγαθών σε οποιονδήποτε λαό και αν αυτά ανήκουν. Θεωρεί ότι είναι αναγκαία η περιφρούρηση ορισμένων αγαθών της πολιτιστικής κληρονομιάς, λόγω του εξαιρετικού ενδιαφέροντός τους, ως στοιχείων της παγκοσμίου κληρονομιάς ολοκλήρου της ανθρωπότητας, στην προστασία της οποίας η διεθνής κοινότητα οφείλει να συμβάλει με παροχή συλλογικής αρωγής. Θεωρεί, επομένως, ότι είναι απαραίτητο να υιοθε-

τηθούν για τον σκοπό αυτό νέες συμβατικές διατάξεις που να καθιερώνουν αποτελεσματικό σύστημα συλλογικής προστασίας της παγκοσμίου αξίας φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς.

Ως πολιτιστική κληρονομιά ορίζονται: α) τα μνημεία: αρχιτεκτονικά έργα, σημαντικά έργα γλυπτικής και ζωγραφικής, έργα ή κατασκευές αρχαιολογικού χαρακτήρα, επιγραφές, σπήλαια και σύνολα έργων παγκοσμίου αξίας από της απόψεως της ιστορίας, της τέχνης ή της επιστήμης. β) σύνολα οικοδομημάτων: ομάδες κτιρίων μεμονωμένων ή ενοτήτων (οικισμών), τα οποία, λόγω της αρχιτεκτονικής των, της ομοιογενείας των ή της θέσεώς των, έχουν παγκόσμια αξία από της απόψεως της ιστορίας, της τέχνης ή της επιστήμης. γ) τοπία: έργα του ανθρώπου ή συνδυασμός έργων του ανθρώπου και της φύσεως, καθώς και εκτάσεις περιλαμβανομένων και των αρχαιολογικών χώρων, οι οποίες έχουν παγκόσμια αξία από απόψεως ιστορικής, αισθητικής, εθνολογικής και ανθρωπολογικής (άρθρ. 1). Στο άρθρ. 4 αναγνωρίζεται η ευθύνη κάθε κράτους μέλους για την προστασία, την συντήρηση, την αξιοποίηση και την μεταβίβαση στις μέλλουσες γενιές της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς που βρίσκεται στο έδαφός τους, ανήκει κατά κύριο λόγο σε αυτό, και προβλέπεται η λήψη των κατάλληλων νομικών, επιστημονικών, τεχνικών, διοικητικών και οικονομικών μέτρων για τον προσδιορισμό, προστασία, συντήρηση, αξιοποίηση και επανόρθωση της εν λόγω κληρονομιάς, καθώς και η ενθάρρυνση της επιστημονικής έρευνας στο πεδίο αυτό. Με το άρθρ. 8 ιδρύθηκε Διακυβερνητική Επιτροπή για την προστασία της Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς αποκαλούμενη «**Επιτροπή Παγκόσμιας Κληρονομιάς**», η οποία καταρτίζει, ενημερώνει και θέτει σε κυκλοφορία με την ονομασία «Κατάλογος Παγκόσμιας Κληρονομιάς», βάσει απογραφής που υποβάλλει κάθε κράτος μέλος, κατάλογο των αγαθών της Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς, τα οποία θεωρεί ότι έχουν παγκόσμια αξία σύμφωνα με τα κριτήρια που έχει θεσπίσει (άρθρ. 11 §§ 1, 2). Επιπλέον η Επιτροπή Παγκόσμιας Κληρονομιάς δέχεται αιτήσεις διεθνούς συνδρομής για την προστασία, συντήρηση, αξιοποίηση ή αποκατάσταση των εν λόγω αγαθών (άρθρ. 13). Οι όροι και οι τρόποι της συνδρομής καθορίζονται στα άρθρ. 19-26 της Συμβάσεως. Ιδρύεται επίσης Ταμείο για την Προστασία της

18. www.grect.com, <http://www.mfa.gr/politistike-diplomatia/>

Παγκόσμιας Αξίας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς, καλούμενο «Ταμείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς» (άρθρ. 15).

Έως 15.8.2014, 191 Κράτη έχουν επικυρώσει τη Σύμβαση, μεταξύ των οποίων η Ελλάδα (17.7.1981) (Επίσημα στοιχεία UNESCO, [http:// whc.unesco.org/ en/statesparties/](http://whc.unesco.org/en/statesparties/)).

3. Σύμβαση του UNIDROIT για τα κλαπέντα και παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά (Ρώμη, 1995) (ν. 3348/2005).

Η Σύμβαση αυτή εφαρμόζεται σε αιτήματα διεθνούς χαρακτήρα που αφορούν στην επιστροφή πολιτιστικών αγαθών. Διαχωρίζει τα αιτήματα αυτά σε εκείνα που αφορούν στην απόδοση αγαθών που εξήχθησαν από το έδαφος Συμβαλλομένου Κράτους, αφενός μεν μετά από κλοπή, αφετέρου δε κατά παράβαση του δικαίου του που ρυθμίζει την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών («παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά»).

Στο προοίμιο της Συμβάσεως ορίζεται ότι τα συμβαλλόμενα μέρη έχουν την πεποίθηση ότι η σημασία της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και των πολιτιστικών ανταλλαγών είναι θεμελιώδης για την προώθηση της κατανόησης μεταξύ των λαών, καθώς και για τη διάδοση του πολιτισμού, με σκοπό την ευημερία της ανθρωπότητας και την πρόοδο του πολιτισμού.

Εισάγεται το **απαράγραπτο της αξιώσεως** για μια μεγάλη κατηγορία πολιτιστικών αγαθών που αποτελούν αναπόσπαστο μέρος προσδιορισμένου μνημείου ή αρχαιολογικού χώρου, ή ανήκουν σε δημόσια συλλογή (άρθρ. 3 § 3). Καθιερώνεται δικαίωμα εύλογης και δίκαιης αποζημίωσης στον κάτοχο, που οφείλει, όμως, να αποδείξει ότι δεν γνώριζε, ούτε εύλογα όφειλε να γνωρίζει, ότι το αντικείμενο ήταν κλαπέν ή παρανόμως εξαχθέν και ότι ενήργησε με την δέουσα επιμέλεια κατά την απόκτηση του αντικειμένου (άρθρ. 4, 6).

Το άρθρ. 9 § 1 παρέχει την δυνατότητα πρόβλεψης από τα Κράτη Μέλη αυξημένης προστασίας, και εφαρμογής ευνοϊκότερων κανόνων για την απόδοση ή επιστροφή κλαπέντων ή παρανόμως εξαχθέντων πολιτιστικών αγαθών, από εκείνους που προβλέπει η Σύμβαση.

Η Σύμβαση του UNIDROIT αποτελεί πλέον ένα **πολιτιστικό κεκτημένο**, διότι συνιστά το *minimum* της προστασίας που παρέχεται στα πο-

λιτιστικά αγαθά των Κρατών¹⁹.

Έως 12.9.2015 η Γερμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο δεν είχαν προσχωρήσει στην Σύμβαση του Unidroit (<http://www.unidroit.org/status-cp>), ενώ η Γαλλία, αν και την υπέγραψε, δεν την είχε επικυρώσει. Τα κυριότερα, επομένως, λεγόμενα κράτη «εισαγωγής» απέχουν.

4. Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας, Μοντέγκο Μπαϊν, 10.12.1982, Συμφωνία της Νέας Υόρκης 1994 (ν.2321/1995 Α' 136)

Κατά το άρθρο 303 της Συμβάσεως για το Δίκαιο της Θάλασσας (στο εξής Σύμβαση ΔΘ), εντασσόμενο στο Μέρος XVI (Γενικές Διατάξεις), που αφορά στην ενάλια αρχαιολογία και στην προστασία των εναλίων αρχαιοτήτων,

«1. Τα κράτη έχουν την υποχρέωση να προστατεύουν αντικείμενα αρχαιολογικού και ιστορικού χαρακτήρα που βρίσκονται στη θάλασσα και συνεργάζονται για το σκοπό αυτό. 2. Με σκοπό τον έλεγχο της εμπορίας τέτοιων αντικειμένων, το παράκτιο κράτος μπορεί, εφαρμόζοντας το άρθρο 33, να θεωρήσει ότι η ανέλευσή τους από το βυθό της θάλασσας μέσα στη ζώνη που αναφέρεται στο άρθρο αυτό χωρίς την έγκρισή του αποτελεί παραβίαση μέσα στο έδαφός του ή τη χωρική του θάλασσα των νόμων και κανονισμών που προβλέπονται στο ίδιο άρθρο. 3. Καμία διάταξη του παρόντος άρθρου δεν θίγει τα δικαιώματα των εξακριβωμένων ιδιοκτητών, το δικαίωμα της ναυαγιάρεσης ή άλλους κανόνες ναυτικού δικαίου ή τους νόμους και την πρακτική σχετικά με τις πολιτιστικές ανταλλαγές. 4. Το άρθρο αυτό δεν επηρεάζει άλλες διεθνείς συμφωνίες [και κανόνες του διεθνούς δικαίου] σχετικά με την προστασία αντικειμένων αρχαιολογικού και ιστορικού χαρακτήρα». [Σημ. στην ελληνική νομοθετική μετάφραση παρελείφθη η φράση «and rules of international law»]²⁰.

19. Βρέλλης, Η Σύμβαση του UNIDROIT της 24.6.1995 για τα κλαπέντα και παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά, Εισήγηση σε Πρακτικά Δημερίδας 24-25 Σεπτεμβρίου 2008 στο Νέο Μουσείο Ακρόπολης για την προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών από την παράνομη διακίνηση και την διεκδίκησή τους, έκδ. Υπουργείου Πολιτισμού - Αθήνα 2008, σ. 97.

20. Βλ. Ιωάννου -Στρατή, Δίκαιο της Θάλασσας σ. 94.

Η Σύμβαση ΔΘ δεν δίνει τον ορισμό των αντικειμένων αρχαιολογικού και ιστορικού χαρακτήρα. Οι κυριότερες κατηγορίες στις οποίες διακρίνονται οι ενάλιες αρχαιότητες είναι τα ναυάγια και το φορτίο τους (εμπορεύματα, εξοπλισμός, έργα τέχνης κ.ά.), μεμονωμένα αντικείμενα, όπως αμφορείς, αρχαία αγάλματα κ.ά., αλλά και μεμονωμένα κτίσματα και υπολείμματα πόλεων και παράκτιων οικισμών που κατακλύστηκαν από το νερό, είτε λόγω γεωλογικών μεταβολών, είτε λόγω σεισμών και παλιρροϊκών κυμάτων. Δυσχερέστερη είναι η οριοθέτηση των αντικειμένων ιστορικού χαρακτήρα, στα οποία περιλαμβάνονται, κατά την νομολογία, τα ναυάγια που χρονολογούνται πριν από την τελευταία εκατονταετία, χωρίς ωστόσο να αποκλείεται η προστασία νεότερων αντικειμένων ως ιστορικών. Σε κάθε περίπτωση το συνεχώς αυξανόμενο ενδιαφέρον της διεθνούς κοινότητας για την προστασία της ενάλιας πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και η σύγχρονη τάση στις σύγχρονες νομοθεσίες για προστασία όλων των εναλίων αρχαιοτήτων, συνηγορούν υπέρ της ευρείας ερμηνείας των ανωτέρω όρων. Άλλωστε τα τελευταία χρόνια η αντίληψη για τα πολιτιστικά αγαθά έχει μετατραπεί από στενά αισθητική σε πολιτισμική, αφού σημασία δεν έχει πλέον τόσο η συντήρησή τους, αλλά κυρίως η διατήρηση των παρεχομένων από αυτά πληροφοριών ως μαρτυρία εποχών και πολιτισμών²¹.

Κατά τους ορισμούς της Συμβάσεως ΔΘ, κάθε κράτος έχει το δικαίωμα να επεκτείνει την αιγιαλίτιδα ζώνη του στα 12 ναυτικά μίλια, η απόλυτη κυριαρχία του στην οποία, του επιτρέπει σε αυτό την ελεύθερη άσκηση κάθε προστασίας στην ενάλια ιστορική και αρχαιολογική κληρονομιά. Επί πλέον κατά την Σύμβαση ΔΘ, «Η συνορεύουσα ζώνη²² δεν μπορεί να εκτείνεται πέρα από τα 24

ναυτικά μίλια από τις γραμμές βάσης από τις οποίες μετράται το πλάτος της αιγιαλίτιδας ζώνης» (άρθρ. 33 § 2).

Σύμφωνα με την Σύμβαση ΔΘ, οι αρμοδιότητες επί των αρχαιολογικών αντικειμένων προσδιορίζονται ως εξής:

α) Τα κείμενα εντός των εσωτερικών υδάτων, της αιγιαλίτιδας ζώνης ή των αρχιπελαγικών υδάτων αρχαιολογικά και ιστορικά αντικείμενα, υπάγονται στην κυριαρχία του παράκτιου κράτους και διέπονται από την νομοθεσία του²³.

β) Επί των αρχαιολογικών αντικειμένων, των κειμένων πέραν των ορίων της αιγιαλίτιδας ζώνης και έως τα 24 ν.μ. από τις γραμμές βάσεις της, εφαρμόζεται η διάταξη του άρθρου 303 § 2 σχετικά με τις αρμοδιότητες του Κράτους στην συνορεύουσα ζώνη²⁴. Η διάταξη αυτή παρέχει εξουσία στο παράκτιο κράτος σχετικά με τα κείμενα στη ζώνη αυτή αρχαιολογικά και ιστορικά αντικειμένων στη συνορεύουσα ζώνη, δικαιοδοσία που υπερβαίνει τις συνήθεις αρμοδιότητες ελέγχου, καταστολής και τιμωρίας στην ζώνη αυτή²⁵. Με την διάταξη του άρθρου 303 δημιουργείται υποχρέω-

λουθεί την αιγιαλίτιδα ζώνη, μπορεί να επεκταθεί μέχρι τα 24 ναυτικά μίλια από τις γραμμές βάσης, από τις οποίες μετράται το πλάτος της αιγιαλίτιδας ζώνης (βλ. Ν. Πουλιαντζάς, Το Δίκαιο της Θάλασσας σ. 47, Ιωάννου -Στρατή ό.π. §§ 313-314, σ. 91). Εφόσον ένα Κράτος έχει υιοθετήσει ΑΟΖ, η συνορεύουσα ζώνη αποτελεί τμήμα της, άλλως αποτελεί τμήμα της ανοικτής θάλασσας, η δε αλληλοεπικάλυψη της συνορεύουσας ζώνης με την ΑΟΖ δεν επηρεάζει την άσκηση των επί μέρους κυριαρχικών δικαιωμάτων σε κάθε ζώνη (Ιωάννου -Στρατή ό.π. § 316, σ. 92) Επομένως, ότι, τα πλεονεκτήματα που προσδίδει η συνορεύουσα ζώνη στο παράκτιο κράτος παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην εξαιρετική περίπτωση που ένα κράτος δεν έχει διευρύνει την αιγιαλίτιδα ζώνη του στα 12 ναυτικά μίλια σύμφωνα με τη Σύμβαση του 1982, όπως η Ελλάδα, (Σιούσιουρας, Η Προστασία της Ενάλιας Αρχαιολογικής Κληρονομιάς: Η Συμβολή της Σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας), η οποία δεν έχει κηρύξει ούτε ΑΟΖ, και της οποίας επομένως η συνορεύουσα ζώνη επεκτείνεται σε άλλα 18 μίλια πέραν της αιγιαλίτιδας, μέχρι την συμπλήρωση δηλ. των 24 μιλίων που ορίζει η Σύμβαση.

23. Ιωάννου -Στρατή ό.π. § 332, σ. 96.

24. Ιωάννου -Στρατή ό.π. § 333, σ. 96.

25. Δάμπαλη, Η οριοθέτηση των θαλασσιών ζωνών στο δίκαιο της θάλασσας μέσα από την κρίση διεθνών Δικαιοδοτικών Οργάνων, σ. 20.

21. Ιωάννου -Στρατή ό.π. § 327-329, σ. 95.

22. Η συνορεύουσα ζώνη των κρατών (CONTIGUOUS ZONE) εμφανίστηκε για πρώτη φορά ως ανεξάρτητος θεσμός του Διεθνούς Δικαίου στη Συνδιάσκεψη της Χάγης (βλ. περισσότερα για την ιστορική εξέλιξη σε Ιωάννου -Στρατή, Δίκαιο της Θάλασσας § 309-312, σ. 90). Είναι μια περιοχή, παρακείμενη της αιγιαλίτιδας ζώνης, όπου το κράτος ασκεί, βάσει του άρθρου 33 της Συμβάσεως για το Δίκαιο της Θάλασσας του 1982, τον αναγκαίο έλεγχο για να παρεμποδίσει την παράβαση των τελωνειακών, οικονομικών, μεταναστευτικών και υγειονομικών νόμων και κανονισμών στα χωρικά του ύδατα. Η θαλάσσια αυτή ζώνη, που ακο-

ση για τα παράκτια κράτη «να προστατεύουν τα αντικείμενα αρχαιολογικού και ιστορικού χαρακτήρα που βρίσκονται στη θάλασσα», η δε διάταξη αυτή έχει αυτοτελή χαρακτήρα σε σχέση με τις δικαιοδοσίες που αναγνωρίζει στο παράκτιο κράτος το άρθρο 33, καθόσον αναφέρεται απ' ευθείας στις αρχαιότητες που ευρίσκονται μέσα στη συνορεύουσα ζώνη²⁶. Έτσι το άρθρο 303 § 2 ΔΘ δημιουργεί μια *de facto* αρχαιολογική ζώνη, στην οποία το παράκτιο κράτος δεν ασκεί περιορισμένα δικαιώματα ελέγχου αλλά δικαιοδοσία²⁷. Η δικαιοδοσία του παράκτιου κράτους για την προστασία των αρχαιολογικών αντικειμένων στην συνορεύουσα ζώνη λειτουργεί ανεξάρτητα από τη διακήρυξη της²⁸, ενώ η αυτοτέλεια που επιθυμεί να δώσει ο νομοθέτης βάσει της § 2 του άρθρου 303 στις δικαιοδοσίες του παράκτιου κράτους, οδηγεί ουσιαστικά στην καθιέρωση πλάσματος δικαίου²⁹, σύμφωνα με το οποίο, τα αρχαιολογικά και ιστορικά αντικείμενα, που βρίσκονται στη συνορεύουσα ζώνη, θεωρούνται κατά τεκμήριο, ότι βρέθηκαν μέσα στην αιγιαλίτιδα ζώνη. Βάσει αυτής της ερμηνευτικής προσέγγισης, το τεκμήριο αρμοδιότητας, το οποίο καθιερώνει η διάταξη για το παράκτιο κράτος μέσα στη συνορεύουσα ζώνη του, οδηγεί στην πράξη στην εξομοίωση του καθεστώτος αιγιαλίτιδας και συνορεύουσας ζώνης στο μέτρο που αφορά «στον έλεγχο και την εμπορία αρχαιολογικών και ιστορικών αντικειμένων»³⁰

26. Σιούσιουρας, Η Προστασία της Ενάλιας Αρχαιολογικής Κληρονομιάς: Η Συμβολή της Σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας

27. Ιωάννου - Στρατή, ό.π. § 337, σ. 97

28. Σιούσιουρας, Η Προστασία της Ενάλιας Αρχαιολογικής Κληρονομιάς: Η Συμβολή της Σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας

29. Ιωάννου - Στρατή, ό.π. § 338, σ. 97, Σιούσιουρας, Η Προστασία της Ενάλιας Αρχαιολογικής Κληρονομιάς: Η Συμβολή της Σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας, όπου και περαιτέρω παραπομπές στην υποσ.17

30. Διαφορετική είναι η τουρκική άποψη που διατυπώνεται από τον *H. Pazarsi*. Σύμφωνα με αυτή, καθώς η συνορεύουσα ζώνη αποτελεί θαλάσσια ζώνη που δεν περιλαμβάνει βυθό, δεν θα πρέπει η ανέλκυση αρχαιολογικών αντικειμένων να τελεί υπό την έγκριση του παράκτιου κράτους. Γ. Γεωργακόπουλος, Η Αιγιαλίτιδα Ζώνη της Ελλάδος. Νομικό Καθεστώς, Εξέλιξη και Προοπτικές με το νέο δίκαιο της θάλασσας, σε Π. Σιούσιουρας, Η Προστασία της Ενάλιας Αρχαιολο-

και κατ' επέκταση στην εφαρμογή της νομοθεσίας του περί αρχαιοτήτων³¹.

γ) Επί των κειμένων πέραν των 24 ν.μ. αρχαιολογικών αντικειμένων, το παράκτιο κράτος δεν έχει αρμοδιότητα, διότι τα κυριαρχικά δικαιώματά του επί της ΑΟΖ και της υφαλοκρηπίδας, δεν περιλαμβάνουν τις αρχαιότητες. Σε περίπτωση, ωστόσο, που το παράκτιο κράτος έχει θεσπίσει ΑΟΖ, τυγχάνει εφαρμογής το άρθρο 59 Σύμβασης ΔΘ, αφού στα υπολειπόμενα δικαιώματα θα μπορούσε να περιληφθεί και η ενάλια αρχαιολογία³².

δ) Επί των κειμένων στην «Περιοχή», στο τμήμα δηλαδή εκείνο του βυθού που βρίσκεται πέρα από την Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη (Α.Ο.Ζ.) και την υφαλοκρηπίδα, εφαρμόζεται το άρθρο 149 της Σύμβασης ΔΘ, κατά το οποίο «Όλα τα αρχαιολογικά και ιστορικά αντικείμενα που ανευρίσκονται στην Περιοχή διαφυλάσσονται ή διατίθενται για το συμφέρον ολόκληρης της ανθρωπότητας, λαμβανομένων ειδικότερα υπόψη των προτιμησιακών δικαιωμάτων του κράτους ή της χώρας καταγωγής, ή του κράτους της πολιτιστικής καταγωγής ή του κράτους της ιστορικής και αρχαιολογικής καταγωγής των αντικειμένων». Η Σύμβαση ΔΘ όρισε, στο άρθρο 136, ότι «Η Περιοχή και οι πόροι της είναι κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας», και έθεσε ειδικό διοικητικό καθεστώς για την διαχείριση του πλούτου των ωκεανών και γενικότερα του κειμένου πέραν της κρατικής δικαιοδοσίας θαλασσιού βυθού, με σκοπό την βιωσιμότητα του θαλασσιού περιβάλλοντος και την παγκόσμια ωφέλεια³³. Ωστόσο η Αρχή, η οποία έχει την γενική εποπτεία των δραστηριοτήτων στην Περιοχή, δεν είναι αρμόδια για την Προστασία και την Διατήρηση των πολιτιστικών αγαθών, αφού η ενάλια αρχαιολογική έρευνα και οι ανασκαφές δεν μπορούν να χαρακτηρισθούν δραστηριότητες στην Περιοχή, καθώς οι τελευταίες αφορούν αποκλειστικά τους υποθαλάσσιους ορυκτούς πόρους³⁴.

γικής Κληρονομιάς: Η Συμβολή της Σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας, υποσ. 22.

31. Ιωάννου - Στρατή, ό.π. § 338, σ. 97.

32. Ιωάννου - Στρατή, ό.π. § 334, 638, σ. 96, 179.

33. Βλ. Μυλωνόπουλος, Η Διοικητική παράμετρος στη διαχείριση του Διεθνούς Βυθού της Θάλασσας, σ. 724.

34. Ιωάννου - Στρατή, ό.π. §§ 910, 911, σ. 260, όπου προτείνεται ο ορισμός ενός εξειδικευμένου διε-

Σημειώνεται, ότι, ενώ η Ελλάς πρωτοστάτησε στην πρωτοβουλία για την καθιέρωση του θεσμού της συνορεύουσας ζώνης³⁵ και στην υιοθέτηση από τη Σύμβαση ΔΘ τόσο του άρθρου 149, όσο και της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 303, που βασίστηκε σε πρόταση της ελληνικής αντιπροσωπείας³⁶, 22 χρόνια μετά την κύρωση της Συμβάσεως ΔΘ, δεν έχει επεκτείνει την αιγιαλιτιδα ζώνη της στα 12 μίλια, ενώ δεν έχει ακόμη προχωρήσει ούτε στην θέσπιση συνορεύουσας/αρχαιολογικής ζώνης, που θα αποτελέσει ένα αποτελεσματικό μέσο για την προστασία των θαλασσιών συνόρων της, την καταπολέμηση του παρανόμου εμπορίου ναρκωτικών και της λαθρομετανάστευσης, καθώς και για την προστασία της ελληνικής ενάλιας ιστορικής και αρχαιολογικής πολιτιστικής κληρονομιάς³⁷. Αξίζει να σημειωθεί ότι, η Ελλάς θα μπορούσε να προβεί στην θέσπιση αρχαιολογικής ζώνης 24 ν.μ., ανεξαρτήτως της κήρυξης συνορεύουσας ζώνης, ενδεχομένως και κατ' εφαρμογήν του άρθρου 1 § 2 ν. 3028/2002, καθιερώνοντας κατ' ουσίαν μια de facto αρχαιολογική ζώνη³⁸. Για τη οριοθέτηση της συνορεύουσας/αρχαιολογικής ζώνης δεν περιέχονται ρυθμίσεις στην Σύμβαση ΔΘ. Κατά μία άποψη³⁹, θα πρέπει να εφαρμοσθεί η αρχή της ίσης απόστασης/μέσης γραμμή, είτε κατ' αναλογίαν του άρθρου 15 της Σύμβασης ΔΘ σχετικά με την οριοθέτηση της αιγιαλιτιδας ζώνης, είτε ως κανόνας του εθιμικού δικαίου.

Από τα μεσογειακά κράτη, η Ιταλία έχει θεσπίσει de facto αρχαιολογική ζώνη 24 ν.μ., όπου εφαρμόζει τους «Κανόνες σχετικά με τις δραστηριότητες που αφορούν στην υποβρύχια πολιτιστι-

κή κληρονομιά» της Σύμβασης της ΟΥΝΕΣΚΟ του 2001⁴⁰, ήδη από το 2004, πριν ακόμη δηλαδή την θέση της σε ισχύ. Η Γαλλία και η Τυνησία έχουν επεκτείνει ρητά την δικαιοδοσία τους εντός της συνορεύουσας ζώνης και στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, ενώ οι νομοθεσίες της Αλγερίας και της Κύπρου επαναλαμβάνουν τη ρύθμιση του άρθρου 303 § 2 Συμβάσεως ΔΘ⁴¹. Κατά την διεθνή πρακτική, στην πλειοψηφία τους οι εθνικές νομοθεσίες υιοθετούν την αρχή της ίσης αποστάσεως, ως μέθοδο οριοθετήσεως της συνορεύουσας ζώνης⁴².

Η Σύμβαση ΔΘ τέθηκε σε ισχύ την 16 Νοεμβρίου 1994, σύμφωνα με το άρθρο 308 § 1. 157 κράτη την υπέγραψαν και έως την 27.3.2016 167 κράτη, μεταξύ των οποίων και η Ελλάς (ν. 2321/1995 Α'136), έχουν ήδη προχωρήσει στην επικύρωσή της⁴³.

5. Σύμβαση της UNESCO για την προστασία της Ενάλιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς (Παρίσι 2001)

Σύμφωνα με το προοίμιο της Σύμβασης αυτής τα Κράτη αναγνωρίζουν ότι η ενάλια πολιτιστική κληρονομιά είναι αδιάσπαστο μέρος της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς, αναγνωρίζουν την σημασία της προστασίας και διατήρησής της, και την αύξηση του παγκοσμίου ενδιαφέροντος γι' αυτήν, καθώς και το δικαίωμα του κοινού να έχει απρόσκοπτη πρόσβαση σε αυτήν, αναγνωρίζουν ότι οι ενάλιες αρχαιότητες απειλούνται από παράνομες δραστηριότητες και απαιτείται λήψη

θνούς οργανισμού όπως η ΟΥΝΕΣΚΟ, ως αρμοδίου για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών στην περιοχή, άλλως να αφεθεί η εφαρμογή του προβλεπομένου καθεστώτος στην διακριτική ευχέρεια των κρατών.

35. Βλ. UN doc. A/CONF.62/C.2. Informal Meeting/43 της 16 Αυγούστου 1979 σε Σιούσιουρας, Η Προστασία της Ενάλιας Αρχαιολογικής Κληρονομιάς: Η Συμβολή της Σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας.

36. Βλ. Ιωάννου - Στρατή ό.π. § 326 σ. 94.

37. Βλ. Σιούσιουρας, Η Προστασία της Ενάλιας Αρχαιολογικής Κληρονομιάς: Η Συμβολή της Σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας, Ιωάννου - Στρατή ό.π. § 346-347 σ. 99.

38. Ιωάννου - Στρατή ό.π. § 349 σ. 100.

39. Βλ. Ιωάννου - Στρατή ό.π. §§ 1073-1076 σ. 312-313, όπου και αναφέρονται παραδείγματα άλλων κρατών.

40. βλ. παρακάτω, υπ' αριθ. 5.

41. Βλ. Ιωάννου - Στρατή ό.π. § 336 σ. 97.

42. Βλ. Ιωάννου - Στρατή ό.π. § 1076 σ. 313, όπου αναφέρεται, μεταξύ άλλων, ο κυπριακός νόμος «περί της συνορεύουσας ζώνης» υπ' αριθ. 63(I) του 2004 (άρθρο 3 § 2) και ο ιταλικός νόμος 157 της 23.10.2009, κυρωτικός της Συμβάσεως της ΟΥΝΕΣΚΟ (παρακάτω υπ' αριθ. 5), στο άρθρο 3 του οποίου αναφέρεται ότι σε περίπτωση αλληλοεπικάλυψης της ιταλικής αρχαιολογικής ζώνης 24 ν.μ. με άλλες παρόμοιες ζώνες, ελλείψει οριοθέτησης, η Ιταλία δεν θα επεκταθεί πέραν της μέσης γραμμής, όπως αυτή προσδιορίζεται στον ν. 61 της 8.2.2006 σχετικά με τη θέσπιση «ζώνης οικολογικής προστασίας».

43. https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXI-6&chapter=21&Temp=mtdsg3&lang=en

μέτρων για την προστασία τους, ανησυχούν για την αυξανόμενη εμπορική εκμετάλλευσή τους, πιστεύουν ότι η συνεργασία μεταξύ Κρατών, Διεθνών Οργανισμών, επιστημονικών φορέων, αρχαιολόγων και του κοινού είναι θεμελιώδης για την προστασία των εναλίων αρχαιοτήτων, συνειδητοποιούν την ανάγκη κωδικοποίησης και σταδιακής εξέλιξης των κανόνων προστασίας τους, μεταξύ των οποίων οι Συμβάσεις της UNESCO του 1970 και του 1972 και για το Δίκαιο της Θάλασσας του 1982. Σύμφωνα με το άρθρο 1 της Συμβάσεως, τα Κράτη Μέλη, μεταξύ άλλων, θα συνεργαστούν για την προστασία της ενάλιας πολιτιστικής κληρονομιάς, η διατήρηση της οποίας θα εξασφαλισθεί και η οποία δεν θα είναι εμπορικά εκμεταλλεύσιμη.

Η Ελλάς απείχε κατά την ψηφοφορία υιοθετήσεως της Συμβάσεως αυτής, καταθέτοντας σχετική δήλωση και διατηρώντας επιφυλάξεις ως προς: α) τις διατάξεις της που αφορούν την εισαγωγή ενός πολύπλοκου συστήματος διαβουλεύσεων όλων των ενδιαφερομένων μερών (στην Σύμβαση δεν αναφέρεται ο όρος παράκτιο κράτος), β) το προβλεπόμενο σύστημα γνωστοποίησης της ανεύρεσης πολιτιστικών αγαθών ή της πρόθεσης διενέργειας αρχαιολογικών ερευνών στην ΑΟΖ και στην υφαλοκρηπίδα, που δεν κατοχυρώνει το αποκλειστικό δικαίωμα σχετικής ενημερώσεως του παρακτίου κράτους και γ) την εφαρμογή των διατάξεων αυτών κατ' αναλογία και στην συνορεύουσα ζώνη (άρθρο 8 Σύμβασης ΟΥΝΕΣΚΟ), ρύθμιση που αποδυναμώνει τα προρρηθέντα αναγνωριζόμενα από την Σύμβαση ΔΘ δικαιώματα του παρακτίου κράτους επί της συνορεύουσας/αρχαιολογικής ζώνης 24 ν.μ. Σε κάθε περίπτωση η ρύθμιση του άρθρου 8 Σύμβασης ΟΥΝΕΣΚΟ δεν θα πρέπει να ερμηνευθεί κατά τρόπον που να περιορίζει την δικαιοδοσία του παράκτιου κράτους εντός της συνορεύουσας/αρχαιολογικής ζώνης, αλλά ως αναγνώριση του «ενδιαφέροντος» των συμβαλλομένων μερών που έχουν «αναγνωρισίμο πολιτιστικό, αρχαιολογικό ή ιστορικό δεσμό» με τα εν λόγω πολιτιστικά αγαθά⁴⁴.

Η Σύμβαση αυτή υπεγράφη στο Παρίσι την 6.11.2001 και τέθηκε σε ισχύ την 2.1.2009, σύμφωνα με το άρθρο 27, για όσα Κράτη κατέθεσαν τα σχετικά μέσα επικύρωσης, αποδοχής ή έγκρισής της έως 2.10.2008. Θα τεθεί σε ισχύ για οποιοδήποτε άλλο Κράτος 3 μήνες μετά την κατάθεση του μέσου επικύρωσης, αποδοχής ή έγκρισής. Έως την 27.3.2016, 55 Κράτη έχουν επικυρώσει την Σύμβαση αυτή⁴⁵.

B. Ηπιο Δίκαιο (Soft Law)

B1. Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

1. Με πρωτοβουλία της Ελλάδας η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ εξετάζει, από το 2010 και εντεύθεν (ανά τριετία), το ζήτημα της καταπολέμησης της παράνομης διακίνησης, καθώς και επιστροφής παρανόμως εξαχθέντων πολιτιστικών αγαθών στις χώρες προέλευσής τους και υιοθετεί σχετική Απόφαση (Resolution)⁴⁶. Έτσι, την 9.12.2015 υιοθετήθηκε ομόφωνα από την Ολομέλεια της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών απόφαση για το θέμα αυτό («Επιστροφή Πολιτιστικών Αγαθών στις χώρες προελεύσεως»). Το σχετικό σχέδιο συγκαταστάθηκε από συνολικά 74 κράτη, μεταξύ των οποίων πολλά κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σημαντικός αριθμός κρατών της Λατινικής Αμερικής, καθώς και αρκετά αραβικά και αφρικανικά κράτη. Σημαντικό ρόλο έπαιξε ασφαλώς η αρνητική συγκυρία της καθημερινής καταστροφής έργων και μνημείων πανανθρώπινης πολιτιστικής κληρονομιάς στην Μέση Ανατολή - χαρακτηριστική και εμβληματική είναι, βέβαια, η περίπτωση της Παλμύρας -, καθώς και η διασύνδεση του λαθρεμπορίου πολιτιστικών αγαθών με την χρηματοδότηση της τρομοκρατίας. Με την απόφαση αυτή καταδικάζεται η καταστροφή μνημείων παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς σε περιοχές ένοπλων συρράξεων, συμπεριλαμβανομένων των υπό κατοχή εδαφών, καθώς και η παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών από ένοπλες τρομοκρατικές ομάδες, όπως το ISIS. Ειδική μνεία γίνεται στην «Σύσταση της Αρχαίας

44. Ιωάννου - Στρατή ό.π. §§ 350-356 σ. 100-101, όπου αναφέρεται και η κατάθεση σχετικής δήλωσης από την Ελλάδα κατά την πρώτη σύνοδο των συμβαλλομένων στην Σύμβαση ΟΥΝΕΣΚΟ μερών (26-27 Μαρτίου 2009), όπου η Ελλάς συμμετείχε ως παρατηρητής.

45. <http://www.unesco.org/eri/la/convention.asp?KO=13520&language=E>

46. www.grect.com, <http://www.mfa.gr/politistike-diplomatia/>

Ολυμπίας», η οποία καλεί τα κράτη-μέλη σε κινητοποίηση για επιστροφή κλαπέντων πολιτιστικών θησαυρών με ρητή αναφορά στην επιστροφή των Γλυπτών του Παρθενώνα⁴⁷. Παράλληλα η Γενική Διευθύντρια της UNESCO, Irina Bokova, απηύθυνε κάλεσμα στους υπεύθυνους της UNESCO στο Παρίσι, ώστε μαζί με τους αντίστοιχους υπεύθυνους της INTERPOL, του Διεθνούς Ινστιτούτου για την ενοποίηση του ιδιωτικού δικαίου (UNIDROIT), του Γραφείου των Ηνωμένων Εθνών για τα Ναρκωτικά και το Έγκλημα (UNODC) και της Οργάνωσης για τα Διεθνή Έθιμα (WCO), να προωθήσουν ομαδικές ενέργειες, σε στενή συνεργασία με την σχετική Ομάδα του Συμβουλίου Ασφαλείας (United Nations Security Council Sanctions Monitoring Team UNSMT), για την αποτελεσματική εφαρμογή των αποφάσεων 2199 και 2253 (2015) του Συμβουλίου Ασφαλείας σχετικά με την καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών⁴⁸.

2. Επισημαίνεται, περαιτέρω, η Απόφαση Νο 41, που ελήφθη από την 35^η Γενική Συνέλευση της UNESCO (6-23 Οκτωβρίου 2009), για την υιοθέτηση σχεδίου γενικών αρχών ειδικά για την επιστροφή εκπατρισθέντων κατά την διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου πολιτιστικών αγαθών⁴⁹. Προηγουμένως, την 3.12.1998, τα 44 Κράτη που συμμετέχουν στην Διάσκεψη της Ουάσιγκτον για την εποχή του Ολοκαυτώματος, έθεσαν αρχές σχετικά με τα λεηλατηθέντα και κατασχεθέντα από τους Ναζί έργα τέχνης⁵⁰.

3. Στο ίδιο πνεύμα η Εγκύκλιος του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ, της 6 Αυγούστου 1999, στο

47. Ανακοίνωση της 10.12.2015 στην επίσημη ιστοσελίδα του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών <http://www.mfa.gr/epikairoti/aidiseis-anakoynoseis/uothe-tese-apophases-genikes-suneleuses-enomenon-ethnon-giaten-epistrophe-apodose-politistikon-agathon-stis-khores-proeleuses-nea-uorke-09122015.html>

48. http://www.unesco.org/new/en/media-services/single-view/news/unesco_director_general_and_heads_of_agencies_discuss_means_to_strengthen_the_fight_against_illicit_trafficking/#.VtPqUEDZiSq

49. http://www.lootedartcommission.com/OVNK_N480270, ιστοσελίδα του διεθνούς, μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, σώματος εμπειρογνώμωνων Commission for Looted Art in Europe.

50. <http://www.lootedartcommission.com/Washington-principles>, <http://www.state.gov/p/eur/rt/hlcst/122038.htm>

άρθρ. 6.6. απαγορεύει στις δυνάμεις που αναπτύσσονται από τον Οργανισμό «να επιτίθενται εναντίον καλλιτεχνικών, αρχιτεκτονικών ή ιστορικών μνημείων, αρχαιολογικών χώρων, έργων τέχνης, χώρων λατρείας, μουσείων και βιβλιοθηκών που αποτελούν πολιτιστική και πνευματική κληρονομιά των λαών», απαγορεύει δε ιδιαίτερος, αφενός μεν την κλοπή, λήστευση, ιδιοποίηση και κάθε πράξη βανδαλισμού εναντίον πολιτιστικών αγαθών, αφετέρου δε κάθε αντίμετρο που στρέφεται εναντίον αυτών των αγαθών⁵¹.

4. Η αντίληψη ότι το δικαίωμα των μελών μιας ομάδας /κοινότητας στα πολιτιστικά αγαθά της ομάδας αποτελεί ανθρώπινο δικαίωμα έχει εμπνεύσει τη Σύμβαση 169 του ILO του 1989 σχετικά με τους αυτόχθονες (άρθρ. 2.2.β.), τη Διακήρυξη του ΟΗΕ του 2007 για τα δικαιώματα των αυτοχθόνων, τον αυστραλιανό νόμο για την προστασία της κληρονομιάς των Αβοριγίνων και των νησιωτών του Torres Strait του 1984, όπως και τον αμερικανικό νόμο για την προστασία των τάφων των αυτοχθόνων Αμερικανών και τον επαναπατρισμό (NAGPRA) του 1990, που θεωρείται ότι πρέπει να εφαρμόζεται με φόντο τη σύγχρονη νομοθεσία για τα ανθρώπινα δικαιώματα σε εθνικό και διεθνές επίπεδο⁵².

5. Η σημασία που αποδίδεται διεθνώς στην Προστασία της Πολιτικής Κληρονομιάς εκδηλώνεται και στο άρθρο 27 της Οικουμενικής Διακήρυξης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1948, στο άρθρο 15 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα του 1966 και στην διακήρυξη της ΟΥΝΕΣΚΟ σχετικά με την διεθνή καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς του 2003, καθώς και στην απόφαση του Συμβουλίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου 10/23 του 2009, με την οποία συστήνεται το Όργανο του Ανεξάρτητου Εμπειρογνώμονα στον χώρο των δικαιωμάτων του ανθρώπου⁵³.

51. Ν. Παπαγεωργίου ό.π. σ. 156.

52. Γραμματικάκη-Αλεξίου, Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς από τη σκοπιά των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, σε ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ.

53. Γραμματικάκη-Αλεξίου, Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς από τη σκοπιά των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σ. 48.

B2. Κανόνες δεοντολογίας

Οι κανόνες δεοντολογίας στους οποίους παραπάνω αναφερθήκαμε, περιλαμβάνονται σε Κώδικες ή Οδηγίες συμπεριφοράς που υιοθετούν κυρίως Διεθνείς Οργανισμοί, όπως η UNESCO, προκειμένου να χαράξουν τα επιβαλλόμενα όρια, μέσα στα οποία θα κινούνται όσοι ασχολούνται με την διακίνηση και προστασία πολιτιστικών αγαθών⁵⁴.

1. Ο Διεθνής Κώδικας Δεοντολογίας για τους εμπορευόμενους πολιτιστικά αγαθά της UNESCO, ο οποίος εγκρίθηκε από την Γενική Συνέλευσή της τον Νοέμβριο του 1999.

Ο Κώδικας αυτός ορίζει ότι οι εμπορευόμενοι πολιτιστικά αγαθά, όταν εύλογα μπορούν να υποθέσουν ότι αυτά έχουν κλαπεί ή παράνομα μεταβιβασθεί ή εξαχθεί ή ότι προέρχονται από λαθρανασκαφές, πρέπει να απέχουν από το να αναμιχθούν σε συναλλαγές με αντικείμενο την εισαγωγή, εξαγωγή ή μεταβίβαση τέτοιων αγαθών⁵⁵.

2. Ο Κώδικας Δεοντολογίας της Διεθνούς Συνομοσπονδίας Εμπόρων Έργων Τέχνης και Αρχαιοτήτων (CINOA) ο οποίος υιοθετήθηκε στην Φλωρεντία το 1987, και τροποποιήθηκε στη Στοκχόλμη στις 26.6.1998 και στη Ν. Υόρκη στις 11.5.2005.

Ο Κώδικας αυτός προβλέπει ότι, τα μέλη της CINOA, έμποροι αρχαιοτήτων κλπ. υποχρεούνται, μεταξύ άλλων, να ελέγχουν την γνησιότητα των αντικειμένων που κατέχουν, να λαμβάνουν όλα τα απαραίτητα μέτρα για την ανακάλυψη κλεμμένων αγαθών, όπως πχ. να χρησιμοποιούν και να ερευνούν τους δημοσιευόμενους για τον σκοπό αυτό καταλόγους και να μη μετέχουν σε συναλλαγές που μπορούν να καταλήξουν σε ξέπλυμα χρήματος. Ακόμη, όταν συμβεί να βρισκεται στην κατοχή τους ένα αντικείμενο για το οποίο υπάρχουν σοβαρές υπόνοιες ότι εισήχθη στην χώρα τους παράνομα και του οποίου η χώρα προελεύσεως ζητεί εντός ευλόγου χρόνου την επιστροφή, υποχρεούνται να πράξουν ό,τι τους είναι δυνατόν σύμφωνα με την κείμενη νομοθεσία, ώστε να συνεργασθούν για την επιστροφή αυτού του αγαθού στην Χώρα προελεύσεώς του⁵⁶.

3. Ο Κώδικας Δεοντολογίας για τα Μουσεία του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM)

(Buenos Aires 1986, όπως τροποποιήθηκε στις 6.7.2001 στην Βαρκελώνη και αναθεωρήθηκε στις 8.10.2004 στη Σεούλ) αποδίδει τις γενικά αποδεκτές από την διεθνή μουσειακή κοινότητα αρχές, και «αποτελεί έναν ελάχιστο κανόνα για τα Μουσεία»⁵⁷.

α) Βασικός δεοντολογικός κανόνας είναι ότι τα μουσεία δεν θα πρέπει να αποκτούν ούτε με δωρεά, ούτε με αγορά, ούτε με άλλο τρόπο αντικείμενα από πρόσωπα που δεν είναι νόμιμοι κύριοι ή δικαιούχοι των αντικειμένων αυτών.

β) Ο Κώδικας Δεοντολογίας του ICOM προβλέπει (Καν. 2.3), ότι, πριν από την με οποιονδήποτε τρόπο κτήση ενός αντικειμένου, επιβάλλεται να καταβληθεί από το Μουσείο «κάθε προσπάθεια ώστε να διασφαλισθεί ότι το αντικείμενο αυτό δεν αποκτήθηκε παράνομα στο Κράτος προελεύσεώς του (ούτε εξήχθη παράνομα από αυτό) ή σε κάποιο Κράτος από το οποίο διήλθε (συμπεριλαμβανομένου και του Κράτους του Μουσείου). Προς τον σκοπό αυτό επιτακτική καθίσταται η υποχρέωση επιμέλειας, προκειμένου να αποκατασταθεί το πλήρες ιστορικό του αντικειμένου από την ανακάλυψη ή τη δημιουργία του⁵⁸.

γ) Ο ίδιος Κώδικας του ICOM προβλέπει (Καν. 6.4.), ότι, τα μουσεία οφείλουν να απέχουν από την κτήση πολιτιστικών αγαθών που προέρχονται από τελούντα υπό κατοχή εδάφη και να τηρούν σχολαστικά τους νόμους και τις συμβάσεις που αφορούν στην εισαγωγή, εξαγωγή, μεταφορά των πολιτιστικών και φυσικών αγαθών. Επίσης (Καν. 4.5.) τα μουσεία οφείλουν να αποφεύγουν να εκθέτουν ή να εκμεταλλεύονται τα αντικείμενα που δεν έχουν προέλευση ή που δεν έχουν βεβαιωμένη προέλευση. Οφείλουν να έχουν συνείδηση ότι τέτοιες εκθέσεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως ενθάρρυνση της παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών⁵⁹.

δ) Επί πλέον κατά τον ίδιο Κώδικα του ICOM (Καν. 6.1, 6.2) τα μουσεία οφείλουν να διερευνούν δυνατότητες συνεργασίες με Χώρες που έχουν χάσει σημαντικό μέρος της πολιτιστικής τους κληρονομιάς, και να είναι διατεθειμένα να αρχίσουν διάλογο εν όψει της επιστροφής πολιτιστικών α-

54. Βρέλλης, Κανόνες δεοντολογίας ... σ. 26 επ.

55. Βρέλλης, ό.π. σ. 28-29.

56. Βλ. και Βρέλλης, ό.π. σ. 30-31.

57. Βλ. Βρέλλης, ό.π. σ. 27, όπου και περαιτέρω παραπομπές.

58. Βλ. Βρέλλης ό.π. σ. 31.

59. Βλ. Βρέλλης ό.π. σ. 32.

γαθών στην χώρα ή στον λαό προελεύσεώς τους. Αν ένα έθνος ή μια κοινότητα ζητεί την απόδοση ενός αντικειμένου ή δείγματος, που αποδεικνύεται ότι εξήχθη κατά παράβαση διεθνών και εθνικών κανόνων και που αποδεικνύεται ότι αποτελεί μέρος της πολιτιστικής ή φυσικής κληρονομιάς αυτής της χώρας ή αυτής της κοινότητας, το μυσείο οφείλει να λάβει τα αναγκαία μέτρα για να συνδράμει στην επιστροφή του (Καν. 6.3)⁶⁰.

Γ. Ευρωπαϊκό Δίκαιο

1. Σύμφωνα με το άρθρο 8 της **Ευρωπαϊκής Συμβάσεως Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΣΔΑ, Ρώμη, 4 Νοεμβρίου 1950), που κορώθηκε από την Ελλάδα με το ν.δ. 53/1974, «Παν πρόσωπον δικαιούται εις τον σεβασμόν της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του, της κατοικίας του και της αλληλογραφίας του».** Η έννοια της διατάξεως έχει ιδιαιτέρως διευρυνθεί, ώστε να περιλαμβάνει την υπό ευρεία έννοια προσωπικότητα του ανθρώπου, ως προστατευόμενο από την Σύμβαση αγαθό⁶¹. Υπό την ως άνω έννοια και δεδομένου ότι η πολιτιστική κληρονομιά συνιστά στοιχείο της προσωπικότητας, εμπίπτει στο προστατευτικό πεδίο της ανωτέρω διατάξεως.

2. Ο **Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ενώσεως (2010/C 83/02)**, εισάγει παρόμοια με την ως άνω ρύθμιση, για την προστασία της ιδιωτικής ζωής και της εν γένει αναπύξεως της προσωπικότητας (άρθρ. 7), ενώ στο άρθρ. 1 ορίζεται ότι η ανθρώπινη αξιοπρέπεια είναι απαραβίαστη, πρέπει να είναι σεβαστή και να προστατεύεται. Δεδομένου, δε, ότι η πολιτιστική κληρονομιά συνιστά στοιχείο της ταυτότητας και της προσωπικότητας του ανθρώπου, ως ατόμου και ως κοινωνικής ομάδας⁶², εμπίπτει στο προστατευτικό πεδίο της ανωτέρω διατάξεως.

3. Με το άρθρο 30 (πρώην 36) της αρχικής **Συνθήκης των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων** προβλέπεται η δυνατότητα θέσπισης απαγορεύσεων ή περιορισμών εισαγωγών, εξαγωγών ή διαμετακομίσε-

ων που δικαιολογούνται από λόγους δημοσίας ηθικής, δημοσίας τάξεως, δημοσίας ασφαλείας, προστασίας μεταξύ άλλων και των εθνικών θησαυρών που έχουν καλλιτεχνική, ιστορική ή αρχαιολογική αξία.

4. **Με τον Κανονισμό (ΕΟΚ) αριθ. 3911/92 του Συμβουλίου της 9ης Δεκεμβρίου 1992, ο οποίος κωδικοποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΚ)116/2009 της 18.12.2008** καθιερώνεται ο εφοδιασμός των πολιτιστικών αγαθών με ειδική άδεια εξαγωγής, η επίδειξη της οποίας απαιτείται, προκειμένου να εξαχθούν αυτά εκτός του τελωνειακού εδάφους της Κοινότητας (άρθρ. 1). Η άδεια εξαγωγής εκδίδεται κατόπιν αιτήσεως του ενδιαφερομένου από μία αρμόδια αρχή του κράτους μέλους στο έδαφος του οποίου βρισκόταν, κατά τρόπο νόμιμο και οριστικό, το εν λόγω πολιτιστικό αγαθό την 1η Ιανουαρίου 1993, ή, μετά την ημερομηνία αυτή, από μία αρμόδια αρχή του κράτους μέλους στο έδαφος του οποίου βρίσκεται είτε μετά τη νόμιμη και οριστική αποστολή από ένα άλλο κράτος μέλος, είτε μετά την εισαγωγή του από τρίτη χώρα ή την επανεισαγωγή του από τρίτη χώρα στην οποία είχε αποσταλεί νομίμως από κράτος μέλος (άρθρ. 2)

5. Σύμφωνα με το άρθρο 2 της **Οδηγίας 93/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 15ης Μαρτίου 1993**, τα πολιτιστικά αγαθά που έχουν απομακρυνθεί παράνομα από το έδαφος κράτους μέλους επιστρέφονται, σύμφωνα με τη διαδικασία και τους όρους που προβλέπονται στην οδηγία αυτή, κατά την οποία αγωγή διεκδικήσεως μπορεί να ασκήσει το αιτούν κράτος μέλος⁶³.

6. Η **απόφαση ΕΕ της 8ης Μαΐου 2003 (2003/335/ΔΕΥ)** όσον αφορά την έρευνα και δίωξη της γενοκτονίας, των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και των εγκλημάτων πολέμου έχει στόχο την ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ των εθνικών μονάδων, ώστε να αυξηθεί στο μέγιστο βαθμό η ικανότητα των αρχών επιβολής του νόμου των διαφόρων κρατών μελών να συνεργάζονται αποτελεσματικά στον τομέα της διερεύνησης και άσκησης διώξεων σχετικά με άτομα τα οποία έχουν διαπράξει ή έχουν συμμετάσχει στη διάπραξη γενοκτονίας, εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας ή εγκλημάτων πολέμου, όπως ορίζονται στα άρθρα 6, 7 και 8 του Καταστατικού της Ρώμης του Διε-

60. Βλ. Βρέλλης ό.π. σ. 38.

61. *Sudre, Dr. européen et international des droits de l'homme*, Ευρωπαϊκό και Διεθνές Δίκαιο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, 10η έκδοση, § 289.

62. Βλ. Μουσταῖρα, πολιτιστικά αγαθά και ταυτότητα.

63. Μουσταῖρα, ενάλια πολιτιστικά αγαθά και ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, σ. 1024-1040.

θνούς Ποινικού Δικαστηρίου, της 17ης Ιουλίου 1998.

7. Η σύμβαση - πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης του 2005 σχετικά με την αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς για την κοινωνία (Σύμβαση Faro) στο προοίμιό της αναγνωρίζει την ανάγκη να τοποθετηθούν οι άνθρωποι και οι ανθρώπινες αξίες στο κέντρο μιας διευρυμένης αντίληψης για την πολιτιστική κληρονομιά και τονίζει την αξία και τη δυναμική της ως πηγής αειφόρου ανάπτυξης και ποιότητας ζωής, σε μια συνεχώς εξελισσόμενη κοινωνία⁶⁴.

8. Με την Οδηγία 2014/60/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 15ης Μαΐου 2014 σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν απομακρυνθεί παράνομα από το έδαφος κράτους-μέλους: α) Διευρύνεται η έννοια του όρου «πολιτιστικό αγαθό», που εμπίπτει στο προστατευτικό πεδίο της Οδηγίας, αφού κάθε πολιτιστικό αγαθό, που ορίζεται ή έχει χαρακτηριστεί από ένα κράτος μέλος ως εθνικός θησαυρός, δύναται να αποτελέσει αντικείμενο αιτήματος επιστροφής, β) Ενθαρρύνεται και ενισχύεται η συνεργασία μεταξύ των κρατών μελών μέσω της χρήσης του συστήματος πληροφόρησης IMI (μονάδα του συστήματος πληροφόρησης για την εσωτερική αγορά, η οποία θεσπίστηκε με τον Κανονισμό ΕΕ αριθ.1024/2012) για την ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των εθνικών διοικητικών αρχών, γ) Παρατείνονται οι προθεσμίες που έχουν τα κράτη μέλη σε σχέση με την προηγούμενη Οδηγία (93/7/ΕΟΚ), προκειμένου να κινηθούν τη διαδικασία επιστροφής. Επισημαίνεται ότι, σε συνέπεια με την προτεραιότητα που δίνει διαχρονικά ο Έλληνας νομοθέτης σε θέματα προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, στο άρθρο 3 του προτεινόμενου σχεδίου νόμου ορίζεται ότι οι προστατευτικές του διατάξεις εφαρμόζονται και στις αιτήσεις επιστροφής πολιτιστικών αγαθών που απομακρύνθηκαν παράνομα από το έδαφος άλλων κρατών-μελών, όχι μόνο μετά την 1.1.1993 (όπως ορίζει η Οδηγία), αλλά και πριν την 1η Ιανουαρίου 1993 (<http://www.opengov.gr/cultureathl/?p=5522>).

Δ. Διαχρονικό Ελληνικό Δίκαιο: Σύνταγμα

64. Γραμματικήκη-Αλεξίου, Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς από τη σκοπιά των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, σε ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ.

Τροιζήνας (1827), άρθρο 18 - Σύνταγμα 1975/1986/2001, άρθρο. 24 § 1, 18 § 1 και 5 § 1 - ν. 10/22.5.1834 - ν. ΒΧΜΣΤ'/1899 - κ.ν. 5351/1932 - ν. 3028/2002

1. Το νεοσυσταθέν ελληνικό κράτος, αμέσως μόλις ελευθερώθηκε από τον τουρκικό ζυγό, με νωπές τις μνήμες από την διαρπαγή και λεηλασία του Παρθενώνα (1801-1803), του Ναού της Αφαιάς Αθηνάς (1811) και του Επικουρείου Απόλλωνος (1812-1814), έλαβε πρόνοια για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Το Σύνταγμα της Τροιζήνας του 1827 όριζε, στο άρθρο 18, ότι ο Κυβερνήτης υποχρεούται να φροντίσει, ώστε οι αρχαιότητες να μην πωλούνται και να μην μεταφέρονται εκτός Ελλάδος, ενώ ο ίδιος ο Ιωάννης Καποδιστριας εντέλλεται τους εκτάκτους επιτρόπους του Αιγαίου να εμποδίζουν την εξαγωγή των αρχαιοτήτων, οι οποίες πρέπει να παραδίδονται στην Κυβέρνηση⁶⁵.

2. Η πρώτη νομοθετική ρύθμιση για την προστασία των αρχαιοτήτων, εντάχθηκε σε έναν από τους πρώτους νόμους που θέσπισε το Ανεξάρτητο Ελληνικό Κράτος, «Περί των επιστημονικών και τεχνολογικών συλλογών, περί ανακαλύψεως και διατηρήσεως των αρχαιοτήτων και της χρήσεως αυτών», της 10/22-5-1834 (Α' 22/16.6.1834). Στο «Τμήμα Γ' Περί των αρχαιοτήτων ιδίως» και στο άρθρο 61 του νόμου αυτού ορίζεται ότι «Όλαι αι εντός της Ελλάδος αρχαιότητες, ως έργα των προγόνων του Ελληνικού λαού, θεωρούνται ως κτήμα εθνικόν όλων των Ελλήνων εν γένει», στο δε άρθρο 62 ότι «Όλα τα επί εθνικής γής, ή υπ' αυτήν, ή εις τον ποθμένα της θαλάσσης, εις ποταμούς και δημοσίους ρόακας, εις λίμνας ή βάλτους ευρισκόμενα ερείπια, ή άλλα αρχαιότητος αντικείμενα, οποιουδήποτε ονόματος, είναι ιδιοκτησία του Κράτους». Στα επόμενα άρθρα ορίζονται τα περί ιδιοκτησίας ιδιωτών σε αρχαία πολιτιστικά αντικείμενα (άρθρα 63,64), και τα περί της υποχρέωσης γνωστοποίησης των υπάρχουσών ή ανακαλυπτομένων αρχαιοτήτων στους αρμοδίους φορείς (άρθρα 65-75). Στο Τρίτο

65. Μάντης, Διαρπαγή και διασπορά των ελληνικών αρχαιοτήτων, Εισήγηση σε Πρακτικά Δημερίδας 24-25 Σεπτεμβρίου 2008 στο Νέο Μουσείο Ακρόπολης για την προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών από την παράνομη διακίνηση και την διεκδίκησή τους, έκδ. Υπουργείου Πολιτισμού - Αθήναι 2008, σ. 71 επ. σημ. 1.

Κεφάλαιο και στο άρθρο 76 ορίζεται, ότι, απαγορεύεται, και συνιστά ποινικώς κολάσιμη πράξη, επί ποινή του άρθρου 702 του Ποινικού Κώδικος, η εξαγωγή των εντός της Ελλάδος ανευρεθεισών αρχαιοτήτων χωρίς άδεια της Κυβερνήσεως, η οποία δίδεται μόνον στις περιπτώσεις και υπό τους όρους του επόμενου άρθρου 77. Ο νόμος αυτός προέβλεπε την ελεύθερη αγοραπωλησία αρχαίων αντικειμένων, που βρισκόνταν στα χέρια ιδιωτών υπό τους όρους και προϋποθέσεις των άρθρων 78 και επόμενα, καθώς και την οργάνωση της αρμόδιας κρατικής υπηρεσίας για την προστασία των αρχαιοτήτων, καθώς και την ίδρυση δικτύου μουσείων.

3. Το π.δ. 9/24.8.1932 (Α' 275) «περί κωδικοποίησης των διατάξεων του ν. 5351 ως και των εν ισχύι σχετικών διατάξεων των νόμων ΒΧΜς' κ.ά» όριζε στο άρθρο 1 ότι το Ελληνικό Κράτος είναι κύριος πάσης φύσεως, κινητών και ακινήτων αρχαίων πολιτιστικών αντικειμένων, και των αρχαιοτάτων χριστιανικών και μεσαιωνικών, όπου κι αν ευρίσκονται στην ελληνική επικράτεια, σε ιδιωτικά, δημόσια ή μοναστηριακά κτήματα, σε λίμνες, ποταμούς ή στον πυθμένα της θαλάσσης: «*Πάντα τα εν Ελλάδι εν οιοσδήποτε εθνικοίς κτήμασιν, εν ποταμοίς, λίμναις και εν τω πυθμένι της θαλάσσης, προς δε εν δημοτικοίς, κοινοτικοίς, μοναστηριακοίς και ιδιωτικοίς κτήμασιν ευρισκόμενα αρχαία, κινητά τε και ακίνητα, από των αρχαιοτάτων χρόνων και εφεξής, είνε ιδιοκτησία του Κράτους. Κατ' ακολουθίαν το δικαίωμα και η φροντίς περί αναζήτησεως και διασώσεως, περί συναγωγής και καταθέσεως τούτων εν δημοσίοις Μουσείοις ανήκει εις το Κράτος.*» (άρθρ. 1 ν.ΒΧΜς' /1899 «περί αρχαιοτήτων», Α' 158). Κατά τα άρθρα 5 και 6 του ίδιου π.δ., όποιος γίνεται καθ' οιονδήποτε τρόπον κάτοχος αρχαίου οφείλει να το δηλώσει εντός 15ημέρου στην πλησιέστερη αστυνομική ή αρχαιολογική αρχή, άλλως τιμωρείται (άρθρα 1, 2 ν.5351/1932, Α' 93). Κατά δε το άρθρο 13 απαγορεύεται και τιμωρείται διά προστίμου η μεταβίβαση αρχαίου, άνευ προηγουμένης δηλώσεως για την μεταβίβαση αυτή στον αρμόδιο αρχαιολογικό Έφορο. Ανασκαφές προς εύρεση αρχαίων ή εξερεύνηση αρχαιολογικών τόπων ενεργεί το Υπ. Παιδείας ή ελληνικά επιστημονικά καθιδρύματα και οι εν Ελλάδι εδρεύουσες ξένες αρχαιολογικές Σχολές, κατόπιν άδειας του Υπ. Παιδείας (άρθρα 35, 36, 37 του π.δ. και 10, 11, 12 ν. 5351). Η άνευ άδειας του Δημοσίου ανασκαφή,

η εκ προθέσεως καταστροφή ή βλάβη αρχαίων, η άνευ άδειας παραμόρφωση ή μεταβολή αρχαίων κινητών ή ακινήτων είναι ποινικώς κολάσιμες πράξεις τιμωρούμενες διά φυλακίσεως (άρθρα 46, 47, 49, 51 του π.δ. και 18, 19, 21, 23 ν. 5351)⁶⁶. Λαμβάνεται δε πρόνοια ακόμη και για τις ιδιωτικές συλλογές, οι δε επιθυμούντες να καταρτίσουν τέτοιες με αγορά αρχαίων από την Ελλάδα ή το εξωτερικό, οφείλουν να ζητήσουν άδεια προς τούτο από το Υπουργείο Παιδείας, που μπορεί να την χορηγήσει μετά από κατ' απόλυτη κρίση λαμβανόμενη πρόταση του Αρχαιολογικού Συμβουλίου (άρθρ. 23 επ. π.δ. και 29 επ. ν.5351).

4. Με τον α.ν. 1947/39 (Α' 366) είχαν καθορισθεί 10 αρχαιολογικές περιφέρειες και 2 περιφέρειες βυζαντινών αρχαιοτήτων και χριστιανικών μνημείων που κάλυπταν το σύνολο της ελληνικής επικράτειας (άρθρο 1).

5. Το Σύνταγμα 1975/1986/2001/2008 καθιερώνει με το άρθρ. **24 §§ 1 και 6** την προστασία του πολιτιστικού και φυσικού περιβάλλοντος ως υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός⁶⁷. Στο άρθρο **18 § 1** ορίζεται ότι ειδικοί νόμοι ρυθμίζουν τα σχετικά με την ιδιοκτησία και διάθεση, μεταξύ άλλων, και των αρχαιολογικών χώρων και θησαυρών. Με το άρθρο **5 § 1** καθιερώνεται το δικαίωμα του καθενός στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητός του.

6. Ο ισχύων ν. 3028/2002 καθορίζει ως αντικείμενο προστασίας την πολιτιστική κληρονομιά από τους αρχαιοτάτους χρόνους μέχρι σήμερα, με «σκοπό την διατήρηση της ιστορικής μνήμης χάριν της παρούσας και των μελλοντικών γενεών και την αναβάθμιση του πολιτιστικού περιβάλλοντος» (άρθρο 1 § 1).

66. Τόσο ευρεία είναι η πρόβλεψη του νόμου αυτού που τιμωρούνται ακόμη και οι εργάτες που λαμβάνουν μέρος στις ως άνω αξιόποινες πράξεις, καθώς και οι οικοδόμοι και εν γένει οι μεταχειρισθέντες λίθους, πλίνθους και άλλα υλικά προερχόμενα εκ καταστροφής αρχαίων (άρθρ. 23 § γ).

67. Με τις διατάξεις αυτές καθιερώθηκε για πρώτη φορά αυξημένη προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος που περιλαμβάνει, αφ' ενός μεν την διατήρηση στο διηνεκές αναλλοίωτων των μνημείων και πολιτιστικών αγαθών, αφετέρου δε την δυνατότητα επιβολής γενικών περιορισμών ή ειδικών μέτρων για την αποφυγή οποιασδήποτε βλάβης, αλλοίωσης ή υποβάθμισης αυτών ή του χώρου που τα περιβάλλει, Καράκωστας, Περιβάλλον και Δίκαιο εκδ. Σάκκουλα 2006 σ. 258 επ.

Σύμφωνα με την διάταξη της § 2 άρθρου 1 «*Η πολιτιστική κληρονομιά της χώρας αποτελείται από τα πολιτιστικά αγαθά που βρίσκονται εντός των ορίων της ελληνικής επικράτειας, συμπεριλαμβανομένων των χωρικών υδάτων, καθώς και εντός άλλων θαλασσιών ζωνών στις οποίες η Ελλάδα ασκεί σχετική δικαιοδοσία σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο. Η πολιτιστική κληρονομιά περιλαμβάνει και τα άυλα πολιτιστικά αγαθά*». Στο άρθρο 1 § 3 λαμβάνεται πρόνοια και για τα πολιτιστικά αγαθά που απομακρύνθηκαν οποιοδήποτε από την ελληνική επικράτεια, ορίζεται δε ότι το Ελληνικό Κράτος μεριμνά για την προστασία τους στα πλαίσια των κανόνων του διεθνούς δικαίου. Μέριμνα λαμβάνεται επίσης για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών που συνδέονται ιστορικά με την Ελλάδα, οπουδήποτε κι αν βρίσκονται. Σύμφωνα με πάγια παραδοχή του διαχρονικού δικαίου περί αρχαιοτήτων, τα αρχαία μνημεία, κινητά και ακίνητα, ανήκουν στο Δημόσιο κατά κυριότητα και νομή, είναι πράγματα εκτός συναλλαγής και ανεπίδεκτα χρησικτησίας (άρθρα 7 §§ 1, 2 και 21 §§ 1, 3)⁶⁸. Το γεγονός, μάλιστα, ότι τα αρχαία, κινητά και ακίνητα, ανήκουν κατά πλήρη και αποκλειστική κυριότητα και νομή στο κράτος, το οποίο διά των οργάνων του είναι νομέας και κάτοχός τους (979ΑΚ), χαρακτηρίζεται ως «σταθερή και θεμελιώδης αρχή της αρχαιολογικής νομοθεσίας»⁶⁹. Ο δικαιούχος δικαιωμάτων επί αρ-

68. Το γεγονός, μάλιστα, ότι τα αρχαία, κινητά και ακίνητα, ανήκουν κατά πλήρη και αποκλειστική κυριότητα και νομή στο κράτος, το οποίο διά των οργάνων του είναι νομέας και κάτοχός τους (979ΑΚ), χαρακτηρίζεται ως «σταθερή και θεμελιώδης αρχή της αρχαιολογικής νομοθεσίας», Καράκωστας, Το Δίκαιο της Προσωπικότητας, σ. 185.

69. Καράκωστας, Το Δίκαιο της Προσωπικότητας, σ. 185.

Σύμφωνα με την νομολογία [ΑΠ (Ποιν) 1358/10, 1272/10, δημ/ση ΝΟΜΟΣ], κατά το άρθρ. 1 εδ.α' κ.ν. 5351/1932, στην ιδιοκτησία του Ελληνικού Δημοσίου ανήκουν όλα τα αρχαία, που βρίσκονται στην Ελλάδα από τους αρχαιότετους χρόνους και εφεξής, ενώ κατά το άρθρο 2 του ίδιου νόμου, ως αρχαία λογίζονται όλα ανεξαιρέτως τα έργα τέχνης, όπως εξειδικεύονται σ' αυτό. Εξάλλου, κατά τα άρθρα 5 και 6 του ίδιου νόμου, όποιος με οποιοδήποτε τρόπο γίνεται κάτοχος των, κατά την έννοια των άρθρων 1 και 2 του ίδιου νόμου, αρχαίων αντικειμένων, οφείλει να δηλώσει αυτά στην πλησιέστερη αστυνομική ή αρχαιολογική αρχή εντός 15 ημερών αφότου περιήλθε το αρχαίο στην κατοχή του,

χαιών οφείλει να το δηλώσει (άρθρα 8 § 1 και 24 § 1), ενώ απαγορεύεται οποιαδήποτε σύσταση, αλλοίωση ή κατάργηση των δικαιωμάτων αυτών χωρίς σχετική άδεια (άρθρο 28). Οι πράξεις της κλοπής, της υπεξαίρεσης, της φθοράς μνημείων, της αποδοχής και διάθεσης μνημείων που αποτελούν προϊόντα εγκλήματος, της παράνομης επέμβασης ή εκτέλεσης έργου σε μνημείο, της παράνομης εξαγωγής πολιτιστικού αγαθού και της παράνομης ανασκαφής ή άλλης έρευνας για την ανεύρεση ή αποκάλυψη αρχαίων συνιστούν κακούργηματα και τιμωρούνται με κάθειρξη, η διάρκεια της οποίας (5 έως 10 ή έως 20 έτη) ορίζεται κατά περιπτώσιν. Με φυλάκιση, η διάρκεια της οποίας ορίζεται επίσης κατά περιπτώσιν τιμωρείται η φθορά μνημείου, η παράβαση της υποχρέωσης δήλωσης μνημείου, η παράνομη μεταβίβαση μνημείου, η παράνομη εμπορία μνημείων (άρθρα 53 επ.).

Τέλος, στο άρθρο 15 με τίτλο «Ενάλιοι Αρχαιολογικοί χώροι», λαμβάνεται ειδική πρόνοια για την προστασία των εναλίων αρχαιοτήτων και την εν γένει διαχείρισή τους, οι οποίες καλύπτονται από το ίδιο πνεύμα προστασίας με τις χερσαίες, η δε διάκρισή τους σε ξεχωριστό άρθρο οφείλεται στην ιδιαιτερότητα, που αυτές οι αρχαιότητες έχουν από τη φύση τους, αλλά και στην αναγκαιότητα που προκλήθηκε από την ίδια τη νομολογία για την κάλυψη του νομοθετικού κενού του κ.ν. 5351/32⁷⁰. Στην προστασία των εναλίων αρχαιοτήτων κατατείνουν και οι διατάξεις των άρθρων 11 και 12 ν. 2971/2001 «περί Αιγιαλού και Παρα-

αυτός δε που παραλείπει πέρα από το δίμηνο να δηλώσει την κατοχή του αρχαίου προς το σκοπό παράνομης διάθεσης αυτού, τιμωρείται με φυλάκιση ενός μέχρι έξι μηνών και χρηματική ποινή 1.000 έως 4.000 δραχμών. Από τις ανωτέρω διατάξεις του κ.ν. 5351/1932 «περί αρχαιοτήτων» σε συνδυασμό με εκείνη του άρθρου 375 § 1 του ΠΚ προκύπτει ότι εκείνος, ο οποίος με οποιονδήποτε τρόπο γίνεται κάτοχος αρχαίου αντικειμένου, το οποίο, κατά τα άρθρα 1 και 2 του ως άνω νόμου, ανήκει στην κυριότητα του Δημοσίου, εκτός του αδικήματος, που διαπράττει από τη μη δήλωση της κατοχής του μέσα στις προβλεπόμενες προθεσμίες, τελεί και το έγκλημα της υπεξαίρεσής από τη στιγμή που εκδηλώνει πρόθεση παράνομης ιδιοποίησης, η οποία στρέφεται πάντοτε κατά του Δημοσίου.

70. Βλ. Δελλαπόρτα, Υποβρύχια Αρχαιολογική Κληρονομιά στην Ελλάδα: Νομική Προστασία και Διαχείριση.

λίας», στις οποίες προβλέπεται η διαδικασία αδειοδότησεως, εκτός των άλλων συναρμοδιών Υπηρεσιών, και από την αρμόδια υπηρεσία του Υπουργείου Πολιτισμού, εν προκειμένω την Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων, για κάθε είδους έργα που εκτελούνται στον αιγιαλό πέραν των λιμενικών, όπως π.χ. προστατευτικά έργα προσχώσεων, εγκαταστάσεις πλωτών εξεδρών κ.λ.π. Η διάταξη του άρθρου 13 εξασφαλίζει τη διαχείριση στο Υπουργείο Πολιτισμού των κηρυγμένων αρχαιολογικών χώρων και πολιτιστικού ενδιαφέροντος σε αιγιαλό και παραλία, που η απλή χρήση τους παραχωρείται ή που εκμισθώνονται για τουριστικούς λόγους και για την άσκηση δραστηριοτήτων, προς εξυπηρέτηση των λουομένων ή για την αναψυχή του κοινού. Κατά το πρώτο εδάφιο της § 2 του άρθρου 13, όπως αντικαταστάθηκε με το ν. 3207/2003, η σύμφωνη γνώμη του Υπουργείου Πολιτισμού είναι πλέον απαραίτητη, όταν η παραχώρηση αιγιαλού ή παραλίας αφορά αρχαιολογικό χώρο, μνημεία ή ιστορικούς τόπους, που τους περιβάλλει, ή εντός των οποίων βρίσκονται⁷¹.

7. Το δικαίωμα στην πολιτιστική κληρονομιά ως ιδιαίτερη έκφανση του δικαιού της προσωπικότητας

Οι αρχαιότητες απολαμβάνουν αυτοτελούς προστασίας, η διατήρησή τους είναι αυτή καθ' εαυτήν δημόσιος σκοπός και η απόλαυση των δημιουργημάτων του πολιτισμού αποτελεί έκφανση της προσωπικότητας εκάστου⁷². Τα μνημεία και οι αρχαιολογικοί χώροι είναι κοινόχρηστα πράγματα, ως ανήκοντα στα εκτός συναλλαγής (ΑΚ966), και ως τέτοια περιλαμβάνονται στην ευρύτερη έννοια της προσωπικότητας και αποτελούν εκδηλώσεις της⁷³. Το δικαίωμα κάθε πολίτη, που έχει ηθικό έννομο συμφέρον, στην προστασία, διάσωση και απόλαυση αρχαιολογικών θησαυρών και μνημείων της χώρας είναι έκφανση του δικαιού της προσωπικότητας. Η προσβολή τους, επομένως, με οποιονδήποτε τρόπο συνιστά παράνομη προσβολή του προστατευομένου κατ' άρθρ. 57 ΑΚ δι-

καιώματος της προσωπικότητας⁷⁴. Το παράνομο συνίσταται στην οποιανδήποτε κοινωνικά απρόσφορη επέμβαση στην προσωπικότητα⁷⁵. Από την κατοχύρωση του δικαιώματος της προσωπικότητας απορρέουν οι αξιώσεις για άρση της προσβολής, παράλειψή της στο μέλλον και αποζημίωση⁷⁶. Ο φορέας του δικαιώματος έχει ηθικό έννομο συμφέρον και αξίωση για άρση της προσβολής και παράλειψη αυτής στο μέλλον, καθώς και για επαναφορά των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση⁷⁷. Οι αρχαιολογικοί θησαυροί και τα μνημεία της χώρας συγκαταλέγονται στα περιβαλλοντικά αγαθά, και η προστασία του δικαιώματος χρήσεως των περιλαμβάνει όχι μόνον το δικαίωμα χρήσεως υπό στενή έννοια, αλλά και το δικαίωμα διάσωσής τους προς όφελος και των επόμενων γενεών⁷⁸. Εξ άλλου στη σύμβαση - πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης του 2005 ορίζεται ότι τα κράτη-μέλη αναγνωρίζουν αφ' ενός ότι τα δικαιώματα που σχετίζονται με την πολιτιστική κληρονομιά είναι σύμφυτα με το δικαίωμα συμμετοχής στην πολιτισμική ζωή, όπως περιγράφεται στην παγκόσμια διακήρυξη ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και, εφ' ετέρου, ότι υπάρχει ατομική και συλλογική ευθύνη απέναντι στην πολιτιστική κληρονομιά. Στο σημαντικότερο άρθρο 2 ορίζεται ότι μια συγκεκριμένη πολιτισμική κοινότητα απο-

71. Βλ. Δελλαπόρτα, ό.π.

72. Καράκωστας, ό.π. σ. 187.

73. Γεωργιάδης, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, εκδ. Σάκκουλα 2002, § 5 επ. και 15.

74. Καράκωστας, Το Δίκαιο της Προσωπικότητας, σ. 186, όπου και νομολογία, απόφ. ΜΠρΘ 5163/2010, Καράκωστας, Το ιδιωτικό δικαίωμα χρήσης και απόλαυσης της πολιτιστικής κληρονομιάς στο νέο αρχαιολογικό νόμο, σ. 293.

75. Καράκωστας, Το ιδιωτικού δικαίου δικαίωμα χρήσης ... σ. 293.

76. Καράκωστας, Το ιδιωτικού δικαίου δικαίωμα χρήσης ... σ. 294.

77. ΜΠρΘ 1796/1993, ΜΠρΑθ 10691/1997: Η απόφαση αυτή εξεδόθη επί αιτήσεως ασφαλιστικών μέτρων για την προσωρινή ρύθμιση κατάστασης, με σκοπό την διάσωση λειψάνων οχυρωμένου προϊστορικού πολιτισμού και ακρόπολης αναγομένων στις αρχές τις τρίτης χιλιετίας π.Χ., που βρέθηκαν στον λόφο «Ζαγάνι», στην κτημ. περιφέρεια Δ. Σπάτων, εντός της απαλλοτριωθείσης για την κατασκευή του αεροδρομίου «Ελ. Βενιζέλος» εκτάσεως. Η αίτηση τελικά απερρίφθη, λόγω έλλειψης παρανόμου, αφού με αποφάσεις του Υπ. Πολιτισμού είχαν τεθεί όροι για την διάσωση των αρχαιολογικών ευρημάτων.

78. Καράκωστας, Το Δίκαιο της Προσωπικότητας σ. 189.

τελείται από ανθρώπους που αποδίδουν αξία σε συγκεκριμένα στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς την οποία, εντός του πλαισίου της δημόσιας δράσης, επιθυμούν να διατηρήσουν και να παραδώσουν στις μελλοντικές γενιές⁷⁹.

9. Ως προς το **εφαρμοστέο δίκαιο** αξίζει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με την ρύθμιση που καθιερώνει το άρθρο 2 της Αποφάσεως της 3.9.1991 του Ινστιτούτου Διεθνούς Δικαίου, «η μεταβίβαση της κυριότητας των έργων τέχνης που ανήκουν στην πολιτιστική περιουσία του κράτους προελεύσεως του αγαθού υπάγεται στο δίκαιο του κράτους αυτού»⁸⁰.

Ε. Περιπτώσεις επαναπατριsmού πολιτιστικών αγαθών

1. **Επαναπατριsmός των ψηφιδωτών της Παναγίας Κανακαριάς Κύπρου - Υπόθεση Αυτοκέφαλη Ελληνορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου κατά Goldberg & Feldman Fine Arts Inc., 917 F.2d 278, Εφετείο της Έβδομης Περιφέρειας των ΗΠΑ, Απόφαση της 24ης Οκτωβρίου 1990.** Με απόφασή του, το Ομοσπονδιακό Εφετείο των ΗΠΑ επιβεβαίωσε την ετυμηγορία της 3ης Αυγούστου 1989 του Περιφερειακού Δικαστηρίου της Ινδιανάπολης. Η υπόθεση αφορούσε την ιδιοκτησία λεηλατημένων ψηφιδωτών του έκτου αιώνα από τον ναό της Κανακαριάς στην κατεχόμενη Κύπρο, τα οποία είχαν αφαιρεθεί από Τούρκους αρχαιοκάπηλους και είχαν πουληθεί σε μία Αμερικανίδα έμπορο έργων τέχνης αντί 1,2 εκατομμυρίων δολαρίων. Τα ψηφιδωτά επεστράφησαν στον νόμιμο ιδιοκτήτη τους, την Εκκλησία της Κύπρου. Η απόφαση αυτή έχει δημιουργήσει σημαντικό δεδικασμένο στις Ηνωμένες Πολιτείες για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς⁸¹. Η Τουρκία, αν και υπέγραψε τις Συμβάσεις της UNESCO του 1954 και του 1970 για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, ωστόσο δεν έχει κάνει τίποτε για να σταματήσει τους βανδαλισμούς, τις καταστροφές και τις λεηλασίες της ελ-

ληνοκυπριακής πολιτιστικής ιδιοκτησίας στις περιοχές που ελέγχονται από τον τουρκικό στρατό⁸². Η απόφαση του αμερικανικού Δικαστηρίου αποτελεί σταθμό στην ιστορία της διεθνούς προστασίας των παράνομα διακινουμένων πολιτιστικών αγαθών. Η απόφαση όμως αυτή, δεν εγγυάται ότι δεν θα συνεχίσουν να υφίστανται εμπόδια στην διεκδίκηση των παράνομα διακινήθόντων πολιτιστικών αγαθών, αφού βασίστηκε στο δίκαιο της Ινδιάννα. Η καταλληλότερη ίσως λύση για τη διεθνή προστασία των πολιτιστικών αγαθών είναι η θέσπιση ουσιαστικών κανόνων διεθνούς δικαίου που θα εξασφαλίζουν την επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών, οριζομένων ως τέτοιων με κριτήρια αντικειμενικά, στις χώρες προελεύσεώς τους⁸³.

2. **Επαναπατριsmός Κεφαλής Ερμού.** Την 6.6.2015 παρουσιάστηκε στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο η, χωρίς δικαστική διεκδίκηση, χάριν σε αποτελεσματική συνεργασία ελληνικών κρατικών φορέων, επαναπατριsmείσα από το Λονδίνο μαρμάρινη κεφαλή Ερμού, γεγονός που χαιρετήθηκε από τον αναπληρωτή Υπουργό Πολιτισμού ως «μεγάλη επιτυχία των Ελλήνων αρχαιολόγων». Ιδιαίτερη σημασία έχει στην περίπτωση αυτή ότι, αν και το συγκεκριμένο αντικείμενο δεν ήταν καταγεγραμμένο στα μητρώα της, η Αρχαιολογική Υπηρεσία έκανε την απαραίτητη επιστημονική τεκμηρίωση με αδιάσειστα στοιχεία, ώστε ο βρετανικός οίκος δημοπρασιών Μπόναμς να υποχρεωθεί να αποσύρει την κεφαλή του Ερμού από τη δημοπρασία του περασμένου Οκτωβρίου. Χρονολογημένη στους ρωμαϊκούς χρόνους (1ος-2ος αι. μ.Χ.), η μαρμάρινη κεφαλή του Ερμού απεικονίζει τον θεό ως οδηγό των ανθρώπων⁸⁴.

3. **Επιστροφή Βυζαντινού Χειρογράφου.** Τον Δεκέμβριο του 2014 μετά από πολύμηνες προσπάθειες και συνεργασία της ελληνικής πρεσβείας και του Υπουργείου Πολιτισμού με τις αμερικανικές Αρχές για την ταυτοποίησή του, η διοίκηση του Πανεπιστημίου Duke, συμφώνησε να παραδώσει

79. Γραμματική-Αλεξίου, Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς από τη σκοπιά των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

80. Μουσταῖρα, ενάλια πολιτιστικά αγαθά και ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, ΕΛΛΔνη 36. 1995, σ. 1024-1040.

81. Βλ. Συμεωνίδης, Τα Ψηφιδωτά της Κανακαριάς - Δικαστική Διεκδίκηση και Δικαίωση σ. 56.

82. Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών της Κυπριακής Δημοκρατίας <http://www.moi.gov.cy/moi/pio/pio.nsf/All/F3BA9DF075945989C22577F1003764A7?OpenDocument>

83. Μουσταῖρα, Διεθνής προστασία πολιτιστικών αγαθών, απόφαση αμερικανικού δικαστηρίου για τα μωσαϊκά της Παναγίας Κανακαριάς.

84. Δελτίο Τύπου Υπουργείου Πολιτισμού 8/6/2015, http://www.yppo.gr/2/g22.jsp?obj_id=61372

στις αμερικανικές Αρχές βυζαντινό χειρόγραφο χρονολογούμενο περί το 1050, που είχε στην κατοχή του, και το οποίο προερχόταν από την Αγιορείτικη Μονή Διονυσίου, γνωστό ως Μηνολόγιον Σεπτεμβρίου και αποδιδόμενο στον Συμεών Μεταφραστή. Το χειρόγραφο αποτελείται από 266 φύλλα περγαμηνής, όπου εξιστορούνται οι βίοι των Αγίων που εορτάζονται κατά τον μήνα Σεπτεμβρίου και φέρει διάκοσμο με στιλβωμένο χρυσό. Οι αμερικανικές Αρχές στη συνέχεια παρέδωσαν αυθημερόν το βυζαντινό κειμήλιο στην ελληνική πρεσβεία στην Ουάσιγκτων⁸⁵. Αξιοσημείωτο είναι ότι, το ανωτέρω Πανεπιστήμιο παρέδωσε το ρηθέν χειρόγραφο οικειοθελώς, χωρίς καμμία διατύπωση, μετά από μόνη την ενημέρωση ότι οι αρμόδιες ελληνικές κρατικές υπηρεσίες το αναζητούν ως κλαπέν.

4. Εξ άλλου, ο αριθμός των υποθέσεων στις οποίες Μουσεία επιστρέφουν πολιτιστικά αγαθά αυξήθηκε σημαντικά από την υπογραφή της σύμβασης της ΟΥΝΕΣΚΟ. Πολλές από αυτές τις επιστροφές ήταν αποτέλεσμα διαπραγματεύσεων εκτός δικαστικής διεκδίκησης⁸⁶. Οι επιστροφές θραυσμάτων του γλυπτού διάκοσμου του Παρθενώνα από τη Χαϊδελβέργη, το Παλέρνο και το Βατικανό, αποτελούν κινήσεις εμπράκτου σεβασμού του μοναδικού αυτού μνημείου, αλλά και γενικότερα των πολιτιστικών παρακαταθηκών «του άλλου» και ενισχύουν αναμφίβολα την εμφανιζόμενη παγκόσμια τάση επιστροφής των πολιτιστικών αγαθών στον τόπο προελεύσεώς τους⁸⁷. Ταυτόχρονα, πολλές επιστροφές αρχαιοτήτων λαμβάνουν χώρα είτε στη βάση του δημοσίου αιτήματος⁸⁸, είτε μετά από αίτηση στην Διακυβερνητική Επιτροπή της UNESCO⁸⁹. Προσφάτως δε παρατηρείται αυξημένη κινητικότητα ως προς την

προστασία των πολιτιστικών αγαθών, αφού κατόπιν όχι μόνον δικαστικών ενεργειών αλλά και επωφελοδούς διακρατικής συνεργασίας, είτε μεταιώνονται δημοπρασίες πολιτιστικών θησαυρών, είτε επιστρέφονται αυτοί στις χώρες προελεύσεώς τους. Δειγματοληπτικώς αναφέρονται περιπτώσεις, όπως αυτή της Αιγύπτου, η οποία ανέκτησε ανάγλυφο περιόδου Νέου Βασιλείου (16^{ου}-11^{ου} αι. π.Χ.) από αίθουσα δημοπρασιών στο Λονδίνο, ενώ διεκόπη και η δημοπρασία του αγάλματος της θεάς του Πολέμου Σεκμέτ από τον οίκο Sotheby's. Από τη Χαβάη των ΗΠΑ επέστρεψε κλεμμένο τοτέμ στην Αλάσκα, η Αυστραλία επέστρεψε αρχαίο άγαλμα του Βούδα στην Ινδία, η Γαλλία επέστρεψε αρχαία στήλη των Ολμέκων στο Μεξικό, η Γαλλία αρχαίο άγαλμα κολυμβήτριας στην Αίγυπτο, η Γερμανία κλεμμένο άγαλμα στην Ινδία και η Γερμανία κλεμμένο άγαλμα στο Κασμίρ. Ακόμη, η Ελβετία επέστρεψε αρχαία σαρκοφάγο του Ηρακλή στην Τουρκία, η Ισπανία επέστρεψε αρχαιότητες στο Εκουαδόρ, η Εκκλησία της Κύπρου πέτυχε την, μετά από απόφαση του Εφετείου Μονάχου, επιστροφή 34 κλαπέντων αρχαιολογικών θησαυρών, η Αίγυπτος πέτυχε την επιστροφή περισσότερων από 500 έργων τέχνης το 2015, το μουσείο Guimet επέστρεψε κεφαλή αγάλματος στο εθνικό μουσείο Καμπότζης, η Ελβετία επέστρεψε ετρουσκικά αγάλματα στην Ιταλία, ιδίως της από την Βιέννη επέστρεψε αρχαία κεφαλή ταύρου στην Αττάλεια Τουρκίας, το Βέλγιο επέστρεψε στην Αίγυπτο αρχαίο κλεμμένο άγαλμα, ένα λαθραία εξαχθέν βουδιστικό γλυπτό επεστράφη από τις ΗΠΑ στο Πακιστάν, ενώ προσφάτως το Υπουργείο Εξωτερικών του Ιράν ανεκώκινωσε την, κατόπιν διμερών διαβουλεύσεων, επιστροφή από την Κυβέρνηση των Η.Π.Α. 72 πολύτιμων αρχαίων αντικειμένων που χρονολογούνται από την εποχή των Σασσανιδών, καθώς και τον επαναπατρισμό 300 αντικειμένων κατόπιν αποφάσεως Εφετείου του Βελγίου, κ.ά.⁹⁰.

85. Βλ. μεταξύ άλλων δημοσιευμάτων <http://mignatiou.com/2015/01/epistrofi-anektimitis-axias-vizantinou-chirografou-stin-ellada/>

86. UNESCO, Audit of the Working Methods of Cultural Conventions, Σεπτέμβριος 2013.

87. Ε. Κόρκκα, Το πλαίσιο του ελληνικού αιτήματος για την διεκδίκηση των Γλυπτών του Παρθενώνα, σ. 234.

88. Σταματούδη, Αρχές και Τάσεις στο Δίκαιο της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, σ. 161 επ.

89. Ματαράγκας, Το θεσμικό πλαίσιο της διεθνούς συνεργασίας για την απόδοση ή την επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών σ. 200 επ.

90. Λεκάκης, εφημ. Kontra news: 1. ΑΙΓΥΠΤΟΣ-ανακτά ανάγλυφο του Σέτι με την Αθώρ να του παίζει βιολί, 15.10.15, 2. ΑΙΓΥΠΤΟΣ-σταματά δημοπρασία για το άγαλμα της θεάς του Πολέμου Σεκμέτ, 2.12.15, 3. ΗΠΑ-Χαβάη επιστρέφει κλεμμένο τοτέμ στην Αλάσκα, 5.12.15, 4. ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ-επιστρέφει αρχαίο άγαλμα του Βούδα, 29.10.15, 5. ΓΑΛΛΙΑ επιστρέφει αρχαία στήλη των Ολμέκων στο Μεξικό, 24.10.15, 6. ΓΑΛΛΙΑ επιστρέφει αρχαίο άγαλμα κολυμβήτριας στην Αίγυπτο,

Η κατά τα ανωτέρω διαμορφούμενη διεθνώς πρακτική συμβάλλει στην εμπέδωση της *lex culturalis* και ενός εθμικού κανόνα Διεθνούς Δικαίου για την επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών στη χώρα προέλευσής τους⁹¹. Η διεθνής συμβατική έννομη τάξη είναι εξ άλλου σαφής, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ως προς την υποχρέωση επιστροφής των κλαπέντων και παρανόμως εξαχθέντων πολιτιστικών αγαθών στον τόπο καταγωγής τους, και αυτό αφορά εξ ίσου τους ιδιώτες, τους διεθνείς Οίκους Δημοπρασιών, τα Μουσεία και τα Πανεπιστήμια. Αυτό, λοιπόν, το οποίο απαιτείται είναι η οργανωμένη, εκ μέρους των ελληνικών αρμοδίων υπηρεσιών, διεκδίκηση με τις νόμιμες διαδικασίες, της επιστροφής όλης της διεσπαρμένης πολιτιστικής μας κληρονομιάς στην χώρα. Τα δημιουργήματα του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού αποτελούν στοιχεία της ελληνικής πολιτι-

στικής ταυτότητας και είναι υποχρέωση του κατόχου τους να αποδείξει ότι τα κατέχει νόμιμα, τα δε πωλούμενα σε δημοπρασίες πολιτιστικά αγαθά θα έπρεπε να συνοδεύονται όχι μόνον από πιστοποιητικό γνησιότητας, αλλά και από πιστοποιητικό νόμιμης κατοχής τους. Έτσι, αφ' ενός μεν, θα αποθαρρυνθεί η εγκληματική δραστηριότητα της παράνομης διακίνησης και εμπορίας πολιτιστικών αγαθών, αφ' ετέρου δε, θα αποφευχθούν στο μέλλον φαινόμενα, που προσβάλλουν τον ανθρώπινο πολιτισμό και σύμπασα την διεθνή κοινότητα, όπως η παρακράτηση από Μουσεία και δημόσιες και ιδιωτικές συλλογές, αρχαιολογικών θησαυρών, βιαιώς αποσπασθέντων από μνημεία, καθώς και η αγοραπωλησία από οίκους δημοπρασιών, και διαδικτυακώς, ωσάν να επρόκειτο για κοινά εμπορεύματα, σωρείας αρχαίων πολιτιστικών θησαυρών, π.χ. νομισμάτων από την Αμφίπολη ή αγγείου με παράσταση μονομαχίας Αχιλλέως - Έκτορος⁹², ευρισκομένων στα χέρια ιδιωτών, άγνωστο πώς, οι οποίοι ιδιώτες κερδοσκοπούν επί αυτών, κατά προφανή παραβίαση των εφαρμοστέων κανόνων που παραπάνω περιγράψαμε, των κανόνων της Ηθικής και του Δικαίου⁹³.

16.10.15, 7. ΓΕΡΜΑΝΙΑ επιστρέφει κλεμμένο άγαλμα στην Ινδία, 30.9.15, 8. ΓΕΡΜΑΝΙΑ επιστρέφει κλεμμένο άγαλμα στο Κασμίρ, 17.10.15, 9. Ηρακλή αρχαία σαρκοφάγος επιστρέφει από την Ελβετία στην Τουρκία, 10.10.15, 10. ΙΣΠΑΝΙΑ επιστρέφει εκατοντάδες αρχαιότητες στο Εκουαδόρ, 5.11.15, 11. ΚΥΠΡΟΣ-Επέστρεψαν 34 αρχαιολογικοί θησαυροί, 26.9.15, 12. ΑΙΓΥΠΤΟΣ Περισσότερα από 500 κλεμμένα έργα επέστρεψαν το 2015, 8.1.2016, 13. Γαλλικό μουσείο επιστρέφει κεφαλή αγάλματος στο εθνικό μουσείο Καμπότζης, 9.2.2016, 14. ΕΛΒΕΤΙΑ-επιστρέφει ετρουσκικά κλεμμένα από Ιταλία, 21.1.2016, 15. εφημ. Χρόνος Κομοτηνής 16.3.2016, ΤΟΥΡΚΙΑ-ΑΤΤΑΛΕΙΑ-επιστράφη αρχαία κεφαλή ταύρου της 2ας χιλιετίας πΧ, 16. εφημ. «Kontra news» 16.4.2016, ΒΕΛΓΙΟ επιστρέφει στην Αίγυπτο αρχαίο άγαλμα, 17. εφημ. «Kontra news» 9.5.2016, ΗΠΑ επιστρέφουν κλεμμένο βουδιστικό γλυπτό στο Πακιστάν, 18. εφημ. «Kontra news» 18.5.2016, ΗΠΑ και ΒΕΛΓΙΟ επιστρέφουν κλεμμένα αρχαία αντικείμενα στο Ιράν (Iran front page 9.5.2016, <https://archaeologynewsnetwork.blogspot.gr/2016/05/us-returns-73-ancient-artefacts-to-iran.html#GKGoMg3tcdUG1j9b.97>).

91. Βλ. ανωτέρω Εισαγωγή.

92. Λεκάκης, στην Γερμανία δημοπρατούνται νομίσματα από την Αμφίπολη, εφημ. «ΧΡΟΝΟΣ» 25.9.2014.

- Λεκάκης, αρχαία κάλπις με την μονομαχία Αχιλλέως - Έκτορος επωλήθη σε δημοπρασία στη Γερμανία, ιστοσελίδα Φθιωτικός Τυμφρηστός <https://drive.google.com/file/d/0B3fkGwUxnFfHZmRfLWlsbk9scEE2WGNLSE9IYUk4LTFqVE5r/view>

- Λεκάκης, ξεπουλήθηκε και πάλι ο ελληνικός πολιτισμός από τον οίκο Christie's, εφημ. «Κυριακάτικη Kontranews», 19.4.2015.

93. Για την αποτελεσματική προβολή πολιτισμικών επιχειρημάτων κατά την διεκδίκηση πολιτιστικών αγαθών, βλ. Μουσταῖρα, Η σημασία της επιστροφής ... σ. 138 ό.π.

Νόμισμα από την Θάσο «ΘΑΣΙΟΝ»

[Baldwin's Auctions Ltd](#) Auction [date](#): 4 January 2012 Lot number: 245

Price realized: 65,000 USD (Approx. 49,796 EUR)

Note: Prices do not include buyer's fees.

Νόμισμα από την Αμφίπολη «ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ»

[Baldwin's Auctions Ltd](#) Auction [date](#): 4 January 2012 Lot number: 271

Price realized: 600,000 USD (Approx. 459,660 EUR)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ανδρουλακάκης Εμ., Εγχειρίδιο Αρχαιολογικής Νομοθεσίας
- Αυγουστιανάκης Μ., Προστασία και ανάδειξη κινητών μνημείων - ιδιωτικές συλλογές, σε Η πολιτιστική κληρονομιά και το Δίκαιο, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2004 σ. 415επ.
- Αυγουστιανάκης Μ., Νομοθετικό πλαίσιο προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, Νομική Επιθεώρηση ΙΑ' τ.25-26/1997 σ. 20επ.
- Βασιλακάκης Ε., «Η διεθνής προστασία των πολιτισμικών αγαθών, στο Αθ. Γεωργιάδης (επιμ.) Προστασία πολιτισμικών αγαθών, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2006, 29-42
- Βέργου Μ., Η Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών στην Διεθνή και στην Ελληνική Έννομη Τάξη, δημ. στην ιστοσελίδα Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, 2012
- Βρέλλης Σπ., Η Σύμβαση του UNIDROIT της 24.6.1995 για τα κλαπέντα και παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά, Εισήγηση σε Πρακτικά Δημερίδας 24-25 Σεπτεμβρίου 2008 στο Νέο Μουσείο Ακρόπολης για την προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών από την παράνομη διακίνηση και την διεκδίκησή τους, έκδ. Υπουργείου Πολιτισμού - Αθήνα 2008, σελ 93-97
- του ιδίου, Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Αθήνα εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2008
- του ιδίου, Κανόνες Δεοντολογίας στα πλαίσια των Πολιτιστικών Αγαθών, σε Προστασία και Επιστροφή των Πολιτιστικών Αγαθών, Αθήνα 10.12.2010, Αμφιθέατρο Νέου Μουσείου της Ακρόπολης, Σάκκουλας, Αθήνα- Θεσσαλονίκη 2011
- Γεωργιάδης Απ., Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, εκδ. Σάκκουλα 2002
- Γραμματικάκη - Αλεξίου Α., Στρατή Α., Μουσαμελετζή Ε. & Αναγνωστοπούλου Δ., 2001, Νόμιμη και παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών υπό το πρίσμα του διεθνούς, κοινοτικού και ελληνικού Δικαίου, εκδ. Σάκκουλα 2001
- Γραμματικάκη - Αλεξίου Α., Παπασιώπη-Πασσιά Ζ., Βασιλακάκη Ε. Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2002
- Γραμματικάκη - Αλεξίου, Α. Διεθνής διακίνηση πολιτιστικών αγαθών και ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2002
- Γραμματικάκη-Αλεξίου Α., Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς από τη σκοπιά των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, σε Προστασία και Επιστροφή των Πολιτιστικών Αγαθών, Αθήνα 10.12.2010, Αμφιθέατρο Νέου Μουσείου της Ακρόπολης, Σάκκουλας, Αθήνα- Θεσσαλονίκη 2011
- Δάμπαλη Σ., Η οριοθέτηση των θαλασσιών ζωνών στο δίκαιο της θάλασσας μέσα από την κρίση διεθνών Δικαιοδοτικών Οργάνων, Διπλωματική Εργασία, Θράκη 2008
- Δελλαπόρτα Κ., Υποβρύχια Αρχαιολογική Κληρονομιά στην Ελλάδα: Νομική Προστασία και Διαχείριση, Νοέμβριος 2005, <http://nomosphysis.org.gr/10093/upobruxia-arxaiologiki-klironomia-stin-ellada-nomiki-prostasia-kai-diaxeirisi-noembrios-2005/>
- Ιωάννου Κ. - Στρατή Α. - Δίκαιο της Θάλασσας, εκδ. 4η Νομική Βιβλιοθήκη
- Καρακώστας Ι., το Δίκαιο της Προσωπικότητας, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη 2012
- του ιδίου, Περιβάλλον και Δίκαιο εκδ. Σάκκουλα 2006
- του ιδίου, Το ιδιωτικού δικαίου δικαίωμα χρήσης και απόλαυσης της πολιτιστικής κληρονομιάς στο νέο αρχαιολογικό νόμο σε Η Πολιτιστική Κληρονομιά και το Δίκαιο, Ευρωπαϊκό Κέντρο Δημοσίου Δικαίου, Σάκκουλας, Αθήνα- Θεσσαλονίκη 2004
- Καρύμπαλη - Τσιπτσιου Γ., Τα μνημεία και η κατοχή τους (κατά το ν. 3028/2002), εκδ. Σάκκουλα Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2004
- της ίδιας, Η κατοχή αρχαίων μνημείων και η προστασία της στο Αθ. Γεωργιάδης (επιμ.) Προστασία πολιτισμικών αγαθών, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2006
- Κόρκα Ε., Το πλαίσιο του ελληνικού αιτήματος για τη διεκδίκηση των γλυπτών του Παρθενώνα, σε Προστασία και Επιστροφή των Πολιτιστικών Αγαθών, Αθήνα 10.12.2010, Αμφιθέατρο Νέου Μουσείου της Ακρόπολης, Σάκκουλας, Αθήνα- Θεσσαλονίκη 2011
- Κόρκα Τ., Δικαιώματα αυτοχθόνων, δημ. στην ιστοσελίδα Νομικού Συμβουλίου του Κράτους
- Λεκάκης Γ., Αρχαιοκαπηλίες των Γερμανών στην Ελλάδα επί κατοχής, εκδ. Κάδμος

2012

- του ιδίου, στην Γερμανία δημοπρατούνται νομίσματα από την Αμφίπολη, εφημ. «ΧΡΟΝΟΣ» 25.9.2014, ξεπουλήθηκε και πάλι ο ελληνικός πολιτισμός από τον οίκο Christie's, εφημ. «Κυριακάτικη Kontra news», 19.4.2015, αρχαία κάλλι με την μονομαχία Αχιλλέως - Έκτορος επωλήθη σε δημοπρασία στη Γερμανία, ιστοσελίδα Φθιωτικός Τυμφρηστός <https://drive.google.com/file/d/0B3fkGwUxnFfHZmRfLWlsbk9scEE2WGNLSE9IYUk4LTFqVE5r/view>,
- του ιδίου, εφημ. «Kontra news»: 1. της 15.10.15, ΑΙΓΥΠΤΟΣ-ανακτά ανάγλυφο του Σέτι με την Αθώρ να του παίζει βιολί, 2. της 2.12.15, ΑΙΓΥΠΤΟΣ-σταματά δημοπρασία για το άγαλμα της θεάς του Πολέμου Σεκμέτ, 3. Της 5.12.15: ΗΠΑ-Χαβάη επιστρέφει κλεμμένο τοτέμ στην Αλάσκα, 4. Της 29.10.15: ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ-επιστρέφει αρχαίο άγαλμα του Βούδα, 5. Της 24.10.15: ΓΑΛΛΙΑ επιστρέφει αρχαία στήλη των Ολμέκων στο Μεξικό, 5. Της 16.10.15: ΓΑΛΛΙΑ επιστρέφει αρχαίο άγαλμα κολυμβήτριας στην Αίγυπτο, 6. Της 30.9.15: ΓΕΡΜΑΝΙΑ επιστρέφει κλεμμένο άγαλμα στην Ινδία, 7. Της 17.10.15: ΓΕΡΜΑΝΙΑ επιστρέφει κλεμμένο άγαλμα στο Κασμίρ, 8. Της 10.10.15: Ηρακλή αρχαία σαρκοφάγος επιστρέφει από την Ελβετία στην Τουρκία, 9. Της 5.11.15: ΙΣΠΑΝΙΑ επιστρέφει εκατοντάδες αρχαιότητες στο Εκουαδόρ, 10. Της 26.9.15: ΚΥΠΡΟΣ-Επέστρεψαν 34 αρχαιολογικοί θησαυροί, 11. ΑΙΓΥΠΤΟΣ Περισσότερα από 500 κλεμμένα έργα επέστρεψαν το 2015, 8.1.2016, 12. Γαλλικό μουσείο επιστρέφει κεφαλή αγάλματος στο εθνικό μουσείο Καμπότζης, 9.2.2016, 13. ΕΛΒΕΤΙΑ-επιστρέφει ετρουσκικά κλεμμένα από Ιταλία, 21.1.2016, 14. εφημ. Χρόνος Κομοτηνής 16.3.2016, ΤΟΥΡΚΙΑ-ΑΤΤΑΛΕΙΑ-επεστράφη αρχαία κεφαλή ταύρου της 2ας χιλιετίας πΧ
- Μάντης Αλ., Διαρπαγή και διασπορά των ελληνικών αρχαιοτήτων, Εισήγηση σε Πρακτικά Δημερίδας 24-25 Σεπτεμβρίου 2008 στο Νέο Μουσείο Ακρόπολης για την προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών από την παράνομη διακίνηση και την διεκδίκησή τους, έκδ. Υπουργείου Πολιτισμού - Αθήναι 2008, σ. 71 επ. όπου και σημ. 1 Καλογεροπούλου, Α. Προύνη-Φίλιπ, Μ.1973, νε' και Κόκκου, Α.1974,28-33
- Ματαράγκας Β. Το θεσμικό πλαίσιο της διεθνούς συνεργασίας για την απόδοση ή την επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών, σε Προστασία και Επιστροφή των Πολιτιστικών Αγαθών, Αθήνα 10.12.2010, Αμφιθέατρο Νέου Μουσείου της Ακρόπολης, Σάκκουλας, Αθήνα- Θεσσαλονίκη 2011
- Μούλιου Μ., Χειρισμός υποθέσεων επαναπατρισμού πολιτιστικών αγαθών, Πρακτικά Δημερίδας 24-25 Σεπτεμβρίου 2008 στο Νέο Μουσείο Ακρόπολης για την προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών από την παράνομη διακίνηση και την διεκδίκησή τους, έκδ. Υπουργείου Πολιτισμού - Αθήναι 2008, σ. 179 επ.
- Μουσταΐρα Ε., Διεθνής προστασία πολιτιστικών αγαθών, απόφαση αμερικανικού δικαστηρίου για τα μωσαϊκά της Παναγίας Κανακαριάς, Δ 26. 1995 σ. 1123-1130
- της ίδιας, ενάλια πολιτιστικά αγαθά και ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, ΕΛΛΔνη 36, 1995. 1024-1040
- της ίδιας, πολιτιστικά αγαθά και ταυτότητα, δημ. στην ιστοσελίδα Νομικού Συμβουλίου του Κράτους
- της ίδιας, Η Σημασία της Επιστροφής των πολιτιστικών αγαθών, σε Προστασία και Επιστροφή των Πολιτιστικών Αγαθών, Αθήνα 10.12.2010, Αμφιθέατρο Νέου Μουσείου της Ακρόπολης, Σάκκουλας, Αθήνα- Θεσσαλονίκη 2011
- Μυλωνόπουλος Δ., Η Διοικητική παράμετρος στη διαχείριση του Διεθνούς Βυθού της Θάλασσας, ΕΔΔΔΔ 3/2015. 702 επ.
- Πάντος Π., Δυνατότητες και Διαδικασίες Διεκδίκησης κατά το Εθνικό, Κοινοτικό και Διεθνές Δίκαιο, Εισήγηση σε Πρακτικά Δημερίδας 24-25 Σεπτεμβρίου 2008 στο Νέο Μουσείο Ακρόπολης για την προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών από την παράνομη διακίνηση και την διεκδίκησή τους, έκδ. Υπουργείου Πολιτισμού - Αθήναι 2008, σ. 87-91
- του ιδίου, Κωδικοποίηση νομοθεσίας για την πολιτιστική κληρονομιά κατά θέματα, Β' Διεθνές Κοινοτικό Δίκαιο, Αθήνα 2005, ΥΠΠΟ ΔΕΑΜ
- Παπαγεωργίου Ν., Πολιτιστική και Φυσική Κληρονομιά της Ανθρωπότητας - Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης, εκδ. Ελληνικής Εθνικής Επιτροπής για την ΟΥΝΕΣΚΟ, 2006
- Παπαγεωργίου Δ. «Ποινική προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς» στο Αθ. Γεωργιάδης (επιμ.) Προστασία πολιτισμικών αγαθών, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2006
- Παπαπετρόπουλος Δ., Ν. 3028/2002 Για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής

- κληρονομιάς, Κείμενο - Σχόλια - Ερμηνεία, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2006
- Πουλιαντζάς Ν., Το Δίκαιο της Θάλασσας, εκδ. Σταμούλης, Αθήνα 1998
  - Προστασία και επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών, εκδ. Ιδρύματος Κρίση, Αθήνα 2010
  - Η Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών από την παράνομη διακίνηση και η διεκδίκησή τους - Πρακτικά Δημερίδας, Αθήνα 2008
  - Η Πολιτιστική Κληρονομιά και το Δίκαιο, Ευρωπαϊκό Κέντρο Δημοσίου Δικαίου, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2004
  - Σιούσιουρας Π., Η Προστασία της Ενάλιας Αρχαιολογικής Κληρονομιάς: Η Συμβολή της Σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας, <http://nomosphysis.org.gr/8241/i-prostasia-tis-enalias-arxaiologikis-klironomias-i-sumboli-tis-sumbasis-gia-to-dikaio-tis-thalassas-ioulios-2004/>
  - Σκουλάς Γ. - Σκουλά Δ. «Το Δικαίωμα του Πολίτη στο Πολιτιστικό Περιβάλλον: Η Συνταγματική και Νομική του Διάσταση στην Παιδεία και στον Πολιτισμό», Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών, Τόμος ΙΕ, τεύχος 60 Καλοκαίρι 2011
  - Σκουρής Π. - Τροβά Ε., Προστασία Αρχαιοτήτων και πολιτιστικής κληρονομιάς εκδ. Σάκκουλα Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2003
  - Σταματούδη Ε., Αρχές και Τάσεις στο δίκαιο της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, σε Προστασία και Επιστροφή των Πολιτιστικών Αγαθών, Αθήνα 10.12.2010, Αμφιθέατρο Νέου Μουσείου της Ακρόπολης, Σάκκουλας, Αθήνα- Θεσσαλονίκη 2011
  - Συμεωνίδης Σ., Τα Ψηφιδωτά της Κανακαριάς - Δικαστική Διεκδίκηση και Δικαίωση σε Προστασία και Επιστροφή των Πολιτιστικών Αγαθών, Αθήνα 10.12.2010, Αμφιθέατρο Νέου Μουσείου της Ακρόπολης, Σάκκουλας, Αθήνα- Θεσσαλονίκη 2011
  - Τζίκα-Χατζοπούλου Α., Ντούγια Ε., Γερασίμου Στ., Ο ρόλος του Δικαίου και της Δικαιοσύνης στην αντιπαράθεση περιβάλλοντος και ανάπτυξης (παραδείγματα μέσα από δικαστικές αποφάσεις), Αθήνα 2005
- Boylan P. J., Review for the Protection of Cultural Property in the event of Armed Conflict, UNESCO, 1993, Paris
  - Carducci Guido, La Restitution internationale des biens culturels et des objets d' art Droit Commun Directive. CEE Conventions de l' UNESCO et de l' UNIDROIT, Paris 1997
  - David Eric, Principes de Droit des Conflits Armes, Bruxelles, Bruylant, 1994
  - Francioni Francesco, The destruction of the Buddhas of Bamyian and the international Law. European Journal of International Law. No 4.2003
  - Hladik Jean, * The UNESCO Declaration concerning the international Destruction of Cultural Heritage, Art Antiquity and Law. Vol IX2004
    - * The Control system Under the Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the event of Armed Conflict. Year of International Humanitarian Law. Vol.4 2004 la Haye
    - * The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and the Military Necessity. International Review of the Red Cross No 835,1999
  - Icomos Suede, Information as an Instrument for the Protection against War damages to the Cultural Heritage. Report from a Seminar. Stockholm.1994.
  - Matyk Stephan, The Resiitution of Cultural Objects and the question of giving Direct Effect to the Protocol to the Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the event of Armed Conflict. International Journal of Cultural Property. Vol.9.
  - Nahlik Stanilaw E. * La Protection Internationale des Biens Culturels en Cas de Conflit Arme, dans recueil des cours de l' Academie de Droit International Vol.120.1967
    - * Convention for the Protection of Cultural Property in the event of Armed Conflict. General and Special Protection, Hague 1954.
    - * Protection des Biens Culturels dans les Dimentions Internationals de Droit Humanitaire, Paris-Geneve, Ed. Pedone, 1986

- Patrick J. O'Keefe, *Trade in Antiquities, Reducing Destruction and Theft*, UNESCO Publishing 1997
  - Patrick J. O'Keefe, *Combattre les destructions et le vol*, ed. UNESCO, 1999
  - Patrick J. O'Keefe, *The First Protocol to the Hague Convention, Fifty Years on the Art Antiquity and Law*. Vol. IX.2004
  - Prott Lyndel, *Commentary 1954, Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the event of Armed Conflict*
  - Tkan Lifi, *The Protection of Cultural Property in the event of Armed Conflict. The Hague and other instruments of the International Law, concerning the Protection of Cultural Property in the event of Armed Conflict*. Dartmouh Publishing/UNESCO. 1996
  - Sudre Fr., *Dr. européen et international des droits de l' homme*, Ευρωπαϊκό και Διεθνές Δίκαιο των Ανθρώπων Δικαιωμάτων, PUF 10^η έκδοση
  - Toman Jiri, *La protection des biens culturels en cas de conflit armé*, Ed. UNESCO 1994
  - Verri Pietro, *Le Destin des Biens Culturels dans les Conflits armés*. *Revue Internationale de la Croix Rouge*. No 752.1985
  - Vrellis Sp., "La Convention d' Unidroit sur les biens culturels volés ou illicitement exportés: Un acquis culturel", στο *La protection international des biens culturels Regard dans l' avenir*, Athens 23/11/2001 εκδ. Σάκουλα Αθήνα - Κομοτηνή
  - Vrellis Sp., "The Draft Unidroit Agreement and the proposal for a Council (ECC) Directive: A Parallel Retrogression?" στο "Archaeological Heritage: Current Trends in its Legal Protection, International Conference, Athens 26-27.11.1992, Athens, σ. 180-181
  - Athens International Conference on the Return of Cultural Property to its Country of Origin, Athens, 17- 18 March 2008, *Revue de presse - Press Review*
  - *Biens culturels volés ou illicitement exportés, Commentaire relative à la Convention d' Unidroit*, ed. UNESCO 2000
  - Diplomatic Conference for the adoption of the draft Unidroit Convention on the International Return of Stolen or Illegally Exported Cultural Objects -Acts and proceedings, Rome 7 to 24 June 1995.
  - Ελληνική Δημοκρατία, επίσημη ιστοσελίδα του Υπουργείου Εξωτερικών <http://www.mfa.gr/epikairotita/eidiseis-anakoinoseis/uiothetese-apophases-genikes-suneleuses-enomenon-ethnon-gia-ten-epistrophe-apodose-politistikon-agathon-stis-khores-proeleuses-nea-uorke-09122015.html>
  - Κυπριακή Δημοκρατία Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών <http://www.moi.gov.cy/moi/pio/pio.nsf/All/F3BA9DF075945989C22577F1003764A7?OpenDocument>
  - UNESCO, *Audit of the Working Methods of Cultural Conventions*, Σεπτέμβριος 2013
-